

Faculteit Letteren en Wijsbegeerte

Departement Toegepaste Taalkunde/Vertalers en Tolken

Masterproef Master Vertalen

De muren hebben stemmen

Onderzoek naar historische vertaling aan de hand van
inscripties in het EL-DE-Haus te Keulen

Kelly Brosens

Promotor: mevr. Rita Roggen

Assessor: mevr. Patricia Linden

Universiteit Antwerpen
Academiejaar 2014-2015

Abstract

Das Ziel dieser Masterarbeit ist eine Antwort auf die Frage: Wie sollten historische Originaltexte übersetzt werden? Nach welchem Verfahren soll die Übersetzung historischer Texte erfolgen? Die logische Antwort scheint für vielen eine wörtliche Übersetzung zu sein. Das ist aber nicht für jeden Text der Fall. Der Übersetzungsprozess soll dem Ausgangstext entsprechen und einige Faktoren wie Kontext und Funktion berücksichtigen. In dieser Masterarbeit wird eine Methode entwickelt um Übersetzern bei historischen Übersetzungen zu helfen und die Ergebnisse zu optimieren.

Die Suche nach dieser Methode wird in zwei Kapitel gegliedert. Einerseits wird eine Methodologie der historischen Übersetzung dargestellt. Es handelt sich um die Phasen der historischen Übersetzung: die intralinguale Übersetzung, die Analyse des Ausgangstextes und die interlinguale Übersetzung, der Transfer vom Ausgangstext in die Zielsprache. Zwischen diesen beiden Phasen kann eventuell die intersemiotische Übersetzung vorkommen, bei der Zeichensysteme vom einen ins andere übersetzt werden. In der Phase der interlingualen Übersetzung werden der Einfluss und die Anwendung der Skopostheorie von Vermeer und die funktionelle Übersetzungsstrategien, *instrumental* und *documentary translation*, von Nord besprochen. Außerdem gibt es eine Übersicht der Problemen bei der Übersetzung von historischen Texten. Mehrere Lösungen für diese Problemen werden später dargestellt. Dieses erste Kapitel ist die Grundlage für die Fallstudie des zweiten Kapitels. Hier werden mehrere, deutsche Wandinschriften des Kölner Gestapogefängnisses ins Niederländische übersetzt. Zunächst wird der Kontext der Wandinschriften zusammenfassend vorgestellt: das EL-DE-Haus in Köln, in dem sich früher ein Gestapogefängnis befand und heute eine Gedenkstätte. Die Wandinschriften sind also entstanden im historischen Kontext des Zweiten Weltkriegs entstanden, in dem verschiedene Gruppen der Bevölkerung von der Gestapo eingesperrt und gefoltert wurden. Anschließend werden der Schutz der Inschriften und das Konzept ‚*war art*‘ besprochen. Zweitens folgt eine Analyse mehrerer Fragenbogen die ausgefüllt wurden von professionellen Übersetzer ausgefüllt wurden. Zwei der Übersetzer haben die polnischen und russischen Wandinschriften ins Deutsch übersetzt. Die anderen Übersetzer haben historische

Originale von Verträgen, Briefen sowie Inschriften übersetzt. Ihre Erfahrungen und Antworten sind eine Ergänzung auf der Probleme und Strategien des zweiten Kapitels. Danach wird meine eigene Übersetzung vorgestellt mit einer Analyse der Probleme und Strategien. Diese Übersetzung enthält zwei Spalten, weil sie von den funktionellen Übersetzungsstrategien von Nord ausgeht. Jede Übersetzung hat also eine bestimmte, vorab festgesetzte Funktion in der Zielsprache und entspricht eine bestimmte Strategie. Für die *documentary translation* ist das Ziel Geschichtsforschung und das Zielpublikum sind also Akademiker. Für die *instrumental translation* ist das Ziel vielfältig. Die Übersetzung muss nämlich für ein allgemeines Zielpublikum veröffentlicht werden können um gedenken oder einfach informieren zu können. Die Übersetzungen sind nach den Textsorten der Inschriften - Poesie, Schimpfwörter und Ausdrücke, Zitate und sonstige Mitteilungen - geordnet. Bei den poetischen Inschriften wird Poesieübersetzung im Allgemeinen besprochen. Ähnliches gilt für die Schimpfwörter. Zu den Ausdrücken gibt es einige theoretischen Ansichten über die Übersetzung von Humor. Danach werden meine Strategie und Lösungen mit denen des ersten Kapitels und mit denen der professionellen Übersetzer verglichen. In der Konklusion wird also der finale Prozess mit allen Elementen dieser Arbeit ausgelegt, wobei auch meine Meinung über den Prozess deutlich wird.

Inhoud

Voorwoord	3
Inleiding	4
1. De vertaling van historische teksten	6
1.1 Intralinguale vertaling	6
1.2 Interlinguale vertaling	8
1.2.1 Voorwaarden van het vertaalproces	12
1.2.2 Vertaalstrategie bepalen	12
1.2.3 De invloed van normen	14
1.2.4 Problemen bij het vertalen van een historische tekst	16
2. Casestudy: inscripties in de ‘ <i>Kölner Gestapogefängnis</i> ’	21
2.1 Inleiding bij de ‘ <i>Kölner Gestapogefängnis</i> ’ en het NSDOK	21
2.1.1 EL-DE-Haus	21
2.1.2 De Gestapo in Keulen	22
2.1.3 De situatie in de cellen	23
2.1.4 Conservatie en het NSDOK	24
2.1.5 War art	25
2.2 De vertalers aan het woord – analyse van de enquêtes	26
2.3 Vertaling met vertaalcommentaar	30
2.3.1 Poëtische inscripties	32
2.3.1.1 Methode en problemen bij poëzievertaling	32
2.3.1.2 Vertaling en commentaar	36
2.3.2 Scheldwoorden en uitdrukkingen	45
2.3.3 Citaten	48
2.3.4 Andere boodschappen	52

2.3.5 Algemene bevindingen bij de vertalingen	59
3. Conclusie.....	60
Nawoord	62
Referentielijst.....	63
Bijlagen.....	66

Voorwoord

Deze scriptie is tot stand gekomen door een ontdekking. Mijn interesse voor Wereldoorlog II heeft me in de bachelor tot bij een *graphic novel* gebracht en nu tot in de catacomben van de Gestapo. Het eerste plan was gebaseerd op propaganda ten tijde van Wereldoorlog II, wat al snel een te uitgebreid én te uitvoerig onderwerp bleek te zijn. In die zoektocht naar een specifiek onderwerp, heb ik dankzij mijn promotor, mevrouw Roggen, een bezoek gebracht aan het 'NS-Dokumentationszentrum' te Keulen. Daar werd ik geconfronteerd met de gruweldaden die in de kelders van het gebouw hebben plaatsgevonden. Het museum heeft me ontroerd, maar de cellen in de kelder hebben me geraakt. De inscripties in de cellen zijn een laatste teken van leven, van hoop en van kracht. Ze verdienen een zoektocht naar hun betekenis, aangezien achter hun betekenis een persoon schuil gaat. En laat er nu niemand anders zijn dan de vertaler die zo diep graaft in de betekenis van elke letter, woord of zin. De taak van de vertaler is de boodschap overbrengen zodat andere culturen dezelfde boodschap meekrijgen. In dit geval lijkt het me belangrijk dat ook andere culturen beseffen en herinneren. Het publicatieblad van de Stichting Auschwitz heet 'Getuigen tussen geschiedenis en herinnering' en laat dat nu net de taak van de vertaler zijn.

Inleiding

Originele, historische teksten zijn een rechtstreekse link met het verleden, daar bestaat geen enkele twijfel over. Het dagboek van Anne Frank of het liedje 'Flanders Fields' zijn hier enkele zeer bekende voorbeelden van. Weinigen hebben echter ooit al gehoord over de kelder van het EL-DE-Haus te Keulen, een oude gevangenis van de Gestapo ten tijde van Wereldoorlog II, waar wel een heel erg speciale soort aan historische teksten te vinden is. De inscripties in de muren van deze kelder geven een beeld van zijn verleden en hebben zijn toekomst voorgoed bepaald. Ze getuigen van het lijden dat in de kelders heeft plaatsgevonden, maar ook van de strijd lust die velen van de gevangenen permanent in de muren van deze ruimtes hebben achtergelaten.

Al deze teksten worden verspreid over de hele wereld, omdat ze een impact hebben op onze kijk naar het verleden. Ze worden dan ook allemaal vertaald om bij zoveel mogelijk lezers te geraken. Maar hoe gaan we met dit soort teksten om? Historisch materiaal heeft een eigen karakter en eigen problemen die opduiken bij de vertaling ervan. Een automatische reactie is om het allemaal zo letterlijk mogelijk te vertalen. Dan komt de brontekst bij iedereen terecht zoals hij is. Dit is erg kort door de bocht. Er zou immers zoveel van de boodschap verloren kunnen gaan door de foute weergave van een historische brontekst. Er is nood aan een plan van aanpak dat aangepast wordt aan het historisch materiaal zelf en rekening houdt met een groot aantal factoren die niet enkel te maken met het vertaalproces, maar ook met alle actoren die hierbij betrokken worden. In deze masterproef zal een plan van aanpak uitgewerkt worden die de vertaler op weg kan helpen met de vertaling van originele, historische teksten.

Zoals gezegd bestaat de scriptie uit twee grote delen. Het eerste deel behandelt de methodologie van de historische vertaling. Hier wordt getracht een methode te ontwikkelen die kan toegepast worden op de vertaling van historische teksten in het algemeen. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de intralinguale vertaling, de analyse van historische teksten in de brontaal, en de interlinguale vertaling, de eigenlijke transfer van bron- naar doeltaal. In het gedeelte over de interlinguale vertaling zal ingegaan worden op de *Skopostheorie* van Vermeer en de functionele

vertaalstrategieën van Nord. Deze literatuurstudie zal de basis zijn voor de casestudy in het tweede deel. Daarnaast wordt er een overzicht gegeven van de meest voorkomende problemen bij de vertaling van origineel, historisch materiaal. Eventuele oplossingen voor deze problemen komen later ook aan bod.

Daarna volgt de casestudy, namelijk de vertaling van Duitse inscripties naar het Nederlands uit de gevangenis van het EL-DE-Haus te Keulen. Nu zit er een herdenkingscentrum om al de slachtoffers van de martelingen die de Gestapo uitvoerde te herdenken. Om de inscripties in hun context te plaatsen wordt het historisch kader geschetst waarin ze zijn ontstaan, namelijk de geschiedenis van het gebouw, de vestiging van de Gestapo in Keulen en de situatie van de gevangenen in de cellen. Daarna wordt ingegaan op de conservatie van de inscripties en het concept *war art*, dat het belang van historische graffiti aanstipt.

Tussen deze context en de eigenlijke casestudy volgt een analyse van enkele enquêtes afgenomen bij vertalers die ervaring hebben met het vertalen van origineel, historisch materiaal. Ook de vertalers van de Russische en Poolse inscripties naar het Duits komen aan het woord. Deze analyse is een toevoeging aan de strategieën en problemen die ook al aan bod kwamen in de literatuurstudie.

Aan de hand van de gegevens uit de literatuurstudie en uit de enquêtes worden er twee eigen vertalingen voorgesteld, voorzien van een analyse. Beide vertalingen zijn functiegericht en dus het resultaat van de verschillende strategieën zoals beschreven door Nord (1997), namelijk *documentary* en *instrumental translation*, die op die functie afgestemd zijn. De analyse is opgedeeld naargelang de tekstsoorten, namelijk poëzie, scheldwoorden en uitdrukkingen, citaten en andere boodschappen. Dit onderdeel wordt afgesloten met een kort besluit rond de vertaling van deze inscripties.

In de conclusie zal duidelijk worden hoe een vertaler zijn plan van aanpak kan opstellen voor een historische tekst. Hier worden de literatuurstudie, de enquêtes en mijn eigen ervaringen samengebracht tot een geheel. Dit zal een algemeen beeld weergeven van het vertaalproces dat gepaard gaat met de vertaling van een historische tekst.

1. De vertaling van historische teksten

In dit eerste deel wordt een methodologie voor de vertaling van historische teksten besproken aan de hand van een literatuurstudie. Deze studie werd gebaseerd op de vragen: welke vertaalstrategieën zijn aan te wenden bij het vertalen van historische teksten, welke problemen duiken er op en hoe kunnen ze opgelost worden? Om deze vragen te beantwoorden wordt uitgegaan van een functionalistisch standpunt. De specifiek aan te wenden strategieën zijn gebaseerd op Nords theorie van *instrumental* en *documentary translation*. Er wordt eveneens ingegaan op het doel van een historische vertaling en op de casestudy.

1.1 Intralinguale vertaling

Wanneer er nieuw historisch materiaal gevonden wordt, ondergaat dit verschillende processen. Cheung (2012) onderscheidt 3 processen: intralinguale vertaling, interlinguale vertaling en eventueel intersemiotische vertaling. De intralinguale vertaling verwijst naar de analyse van de historische tekst. Deze analyse zal het begrip van de tekst bepalen en hem een plaats geven in de huidige omgeving en het huidige tijdperk. Het belangrijkste element bij deze analyse is de context waarin de tekst geproduceerd werd.

Een 'historische tekst' wordt allereerst gedefinieerd door zijn context. De context duidt op de tijd, omstandigheden en actoren waarin en door wie de tekst gecreëerd is. Tekstueel historisch materiaal is dan ook een weerspiegeling van de sociale gemeenschap in de tijd en op de plaats waar het opgesteld werd (Brownlie, 2013). Om historische teksten dus correct te begrijpen, moet eerst hun context geanalyseerd worden.

Brownlie (2013) schreef een artikel over de manier waarop de huidige generatie het verleden reconstrueert door vertaling. In dit artikel haalt hij het volgende punt aan:

“A new generation remakes a memory in a new environment, reconstructing the past in the light of the present. The past is thus malleable in the form of memory responding to needs of the present, but the past also provides a constraint on

memory such that it persists and cannot be reproduced in an arbitrary manner. “
(p. 50)

Dit citaat wijst op het feit dat de betekenis van een historische tekst of zelfs historisch feit kan afhangen van de noden die de huidige generatie heeft. Tegelijk is het verleden niet zomaar te vervormen aangezien de feiten maar tot een bepaalde hoogte kunnen tegengesproken worden. In hoeverre kan de geschiedenis dan aangepast worden? Diezelfde geschiedenis leert ons dat manipulatie een grote rol kan spelen in de vorming van een ideologie of natie. Ten tijde van fascistische regimes worden bijvoorbeeld populaire literaire werken niet uitgegeven of zwaar gecensureerd om revolutionaire ideeën te onderdrukken. Die ‘gemanipuleerde’ teksten kunnen in een later tijdperk op verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Soms worden teksten dus bewust gemanipuleerd en soms zijn ze onbewust onderhevig aan de normen en ideologieën van de huidige tijdperiode. Om tot de meest accurate reproductie van het verleden te komen, zouden historische teksten dus objectief geïnterpreteerd moeten worden vanaf de eerste analyse. Net zoals de teksten zelf zijn echter ook de personen die ze interpreteren bewust of onbewust onderhevig aan andere factoren. Om een correcte analyse te maken, is dus toegang tot de originele context vereist (Vagle, 2006). Dit impliceert toegang tot een breder beeld van de tijdperiode aan de hand van andere documenten, getuigenissen,...al het materiaal dat beschikbaar is. Hoe minder toegang er verkregen wordt, hoe meer de analyse zal steunen op de voorkennis van degene die de analyse uitvoert.

De voorkennis waar eerder over gesproken werd, kan alleen meer uitgebreid worden door erg veel en erg aandachtig dezelfde soorten teksten te lezen. Dit wil zeggen, dezelfde genres opgesteld door gelijkaardige actoren uit dezelfde tijdperiode. Het grote probleem bij bepaalde historische teksten is het unieke karakter ervan (Vagle, 2006). Het onderwerp van de casestudy in deze masterproef, de inscripties, is daar een erg goed voorbeeld van. Hoewel er ongelooflijk veel tekstueel materiaal uit de periode 1940-1945 beschikbaar is, is er maar weinig materiaal van hetzelfde genre dat al een linguïstische analyse onderging. Ook in de voormalige *Gestapositz* in de Louizalaan te Brussel, het Fort van Breendonk en het Fort van Romainville te Parijs werden inscripties gevonden in de cellen. Het voordeel bij al deze inscripties is dat ze al wel een uitvoerig archeologisch onderzoek ondergaan hebben. De context waarin ze zijn ontstaan vormt hier alvast geen probleem voor de analyse.

De analyse steunt dus bijna volledig op onderzoek naar de context met de volgende basisvragen: wie, wat, waar, wanneer, hoe en waarom. Het overkoepelende doel van de intralinguale analyse is uitvinden welke functie de teksten hadden voor hun doelpubliek en welke functie ze nu dus nog altijd zouden moeten hebben (Adams, 1999). In de brontaal van de historische tekst zal in publicaties deze functie uitgelegd worden door middel van paratekst zijnde annotaties, introducties, bibliografische studies enzoverder (Cheung, 2012). Goethes *Die Leiden des jungen Werthers* werd bijvoorbeeld al woord per woord geanalyseerd, maar werd eveneens verwerkt in gehele onderzoeken naar de symboliek die erin schuilt en de emotie die het bij verschillende generaties opwekt. In de doeltaal is het de vraag of paratekst nodig zal zijn om de functie over te brengen (als aanvulling op een letterlijke vertaling) of de vertaling duidelijk genoeg zal zijn om de functie in te vullen (in het geval van een vrijere vertaling). De functie van de vertaling en haar invloed op het vertaalproces wordt uitgelegd in het volgende hoofdstuk.

1.2 Interlinguale vertaling

Het volgende proces na de intralinguale vertaling is de interlinguale vertaling. De interlinguale vertaling is tegelijk een herproductie en een reproductie (Brownlie, 2013). Herproductie, omdat de vertaling de betekenis en de functie van de historische tekst 'kopieert'. Reproductie, omdat een vertaling nooit de volledige lading van het origineel kan dekken. De transfer van de brontaal naar de doeltaal vraagt steeds om herformulering en dus reproductie. Dit is een onvermijdelijk gevolg van de linguïstische verschillen tussen talen. Toury (in Chesterman, 1997, p. 62) beschreef drie voorwaarden die van een gewone tekst een vertaling maken: er bestaat een brontekst (in dit geval in een andere taal), de vertaling is afgeleid van de brontekst via een *transfer process* en beide teksten moeten een intertekstuele relatie hebben met relevante gelijkenissen. De aard van de intertekstuele relatie is voor elke doelcultuur anders, aangezien elke cultuur andere ideeën heeft over wat relevant is en over de graad van equivalentie die een vertaling zou moeten hebben.

Hernández (2012) trachtte een methodologie te ontwikkelen voor de interlinguale vertaling van historische teksten die aan de voorwaarden van Toury voldoet. Zij wijst onder andere op het uitzonderlijke karakter van die teksten. Bij een interlinguale vertaling is het namelijk belangrijk om te weten of het gaat om een tekst geschreven

door een historicus of om wat zij 'origineel', historisch materiaal noemt. Historici schreven bijvoorbeeld al vele geschiedkundige teksten over het naziregime. Deze geschiedkundige teksten worden ook met 'historische tekst' benoemd, maar mogen in geen geval verward worden met origineel historische teksten. Geschiedkundige teksten behandelen namelijk een tijdsperiode in het verleden en zijn dus later opgesteld. Originele historische teksten zijn in een tijdsperiode zelf opgesteld. Voor de vertaling van teksten 'over' een tijdsperiode moeten die teksten geplaatst worden in de context van de tijdsperiode waarin ze werden opgesteld, niet in de context van de tijdsperiode waar ze over gaan. De inscripties van de casestudy zijn dus 'origineel' historische teksten, die bij de vertaling in de context van de tijdsperiode tussen 1940 en 1945 geplaatst worden. De interlinguale vertaling van zowel origineel historische teksten als geschiedkundige teksten vragen volgens Hernández wel degelijk een eigen methodologie, aangezien ze elk op hun eigen manier gemanipuleerd kunnen worden.

Aan de interlinguale vertaling kan eventueel een intersemiotische vertaling voorafgaan. Een voorbeeld hiervan is het transcriberen van het Cyrillisch naar het Latijns alfabet. Een andere vorm van intersemiotische vertaling kan van tekening naar tekst zijn of, zoals in deze casestudy, van vrijwel onleesbare inkervingen in muren naar gedrukte tekst.

De interlinguale vertaling is niet enkel het resultaat van de transfer van brontaal naar doeltaal. Het is een combinatie van intralinguaal, intersemiotisch en interlinguaal. Er kan namelijk pas interlinguale vertaling ontstaan als de voorgaande processen, de intralinguale en intersemiotische vertaling, een 'vertaalbaar' resultaat opleveren (Cheung, 2012). De eerste analyse van de tekst beïnvloedt dus de graad aan equivalentie van de vertaling van het historisch materiaal, aangezien deze het bronmateriaal en de context aanlevert voor de vertaler, zowel op vormelijk (bijvoorbeeld het leesbaar maken van de inscripties) als inhoudelijk vlak (bijvoorbeeld de context waarin de inscripties werden gemaakt) (Walter, 2002). Hoe equivalentie kan geïnterpreteerd kan worden, zal verder in dit hoofdstuk besproken worden.

Is er echter wel zoiets als 'onvertaalbaarheid'? Op vormelijk vlak is dit uiteraard mogelijk: wat gewoonweg niet leesbaar is, kan niet vertaald worden. Op inhoudelijk vlak wordt onvertaalbaarheid wel betwist. Volgens Meschonnic (2011, p. 90) houdt

de *sign*, de woorden en grammatica die een taal opbouwen, de vertaler tegen om de *poem*, de echte betekenis van wat er staat geschreven, te vertalen. De vertaler houdt zich zo sterk vast aan de *sign* in de brontekst en verliest daarbij de betekenis die er bij hoort. Dit impliceert dus dat we de beelden die we ons bij de woorden voorstellen moeten vertalen in plaats van de woorden zelf. Hij is met andere woorden voorstander van een vertaling die durft af te wijken van de brontekst. Ook Hernández (2012) gaat hiermee akkoord en stelt voor om de methodologie voor de vertaling van origineel historische teksten te baseren op het functionalisme, meer bepaald op de *Skopostheorie* van Vermeer. Deze stelt dat de functie van de vertaling bepaalt hoe er vertaald wordt. Zijn theorie sluit geen enkele soort vertaling uit, zolang ze maar past in de *skopos*, de functie, die ze zal invullen in de doelcultuur. Zoals Vermeer in zijn *Skopostheorie* vermeldde wordt de *skopos* op zijn beurt bepaald door het doelpubliek waarvoor de vertaling bedoeld is (Nord, 1997, p. 12). 'Onvertaalbaarheid' bestaat naar hun mening dus niet, zolang de vertaler maar durft af te wijken van de brontekst. Als daarbij de functie gerespecteerd wordt en de boodschap onveranderd blijft, is er naar hun mening geen enkel probleem. Nord (1997, p. 28) maakt echter wel een duidelijk onderscheid tussen de intentie van de doeltekst en de functie. De intentie is wat de zender wil bereiken met een vertaling, maar de functie is datgene wat voldoet aan de verwachtingen en kennis van de doelcultuur. Bij historische teksten kan de intentie en functie van de vertaling erg verschillen. De vertaling van de inscripties bijvoorbeeld zou opgedragen kunnen worden door een historicus om ze te bestuderen in zijn eigen taal. De intentie is dan kennis vergaren, de functie is die kennis overdragen. Een vertaling kan echter ook opgedragen worden door een organisatie. In dit geval is de intentie ook kennis vergaren, maar is de functie van de vertaling herdenken, op voorwaarde dat ze dan ook verspreid wordt. Dit voorbeeld wijst er echter wel op dat de strategie in beide gevallen ook erg anders kan zijn. Met andere woorden, de *skopos* sluit geen letterlijke vertalingen uit, zoals wel eens beweerd wordt.

Reiss (in Nord, 1997, p. 40) heeft de *Skopostheorie* van Vermeer uitgediept en de verschillende functies die een tekst kan invullen gecategoriseerd. Zij onderscheidde drie functies, namelijk referentieel, expressief en appellatief. Nord (1997) voegt hier nog een vierde functie aan toe, de fatische functie. Hieronder worden de verschillende functies kort verklaard:

- Referentieel. Teksten die verwijzen naar specifieke objecten en/of ideeën in een reële of imaginaire wereld.
- Expressief. Teksten die een waarde toekennen aan iets, negatief of positief. Deze waarde kan impliciet of expliciet uitgedrukt worden. Des te meer impliciet de uitdrukking, des te moeilijker voor de vertaler, aangezien dit soort uitdrukkingen niet voor elke cultuur even duidelijk zijn. Deze teksten zijn *sender-oriented*, dit wil zeggen dat ze nauw samenhangen met de bron waar ze vandaan komen, ook in vertaling.
- Appellatief. Teksten die oproepen op tot actie. Dit kan met imperatieven, retorische vragen of door middel van stilistische constructies. Deze teksten zijn *receiver-oriented*, aangezien ze ook in vertaling hun eigen doelpubliek moeten bereiken. Deze functie laat de vertaler toe vrij ver van de brontekst af te wijken.
- Fatisch. Teksten die een relatie opbouwen, afbreken of onderhouden. In vertaling gaat het om de relatie tussen bron- en doelcultuur. Ook deze functie geeft de vertaler iets meer vrijheid, aangezien uitdrukkingen van vriendschap of net vijandigheid erg kunnen verschillen tussen culturen.

Toury (2012, p. 25) wijst erop dat de functie van een vertaling in haar doelcultuur vooral niet verondersteld mag worden. Vele vertalers baseren de functie van een vertaling namelijk op die van de brontekst in de broncultuur. Het komt echter meer dan eens voor dat twee vertalingen van dezelfde brontekst een verschillende functie kunnen hebben in dezelfde doelcultuur. De vertaler moet met andere woorden in staat zijn om de problemen op te sporen die bij de vertaling gaan optreden door de *skopos* te vergelijken met de functie van de brontekst, die op zijn beurt bepaald wordt door de intentie van de doeltekst (Nord, 1997, p. 14). Enkel zo kan hij een strategie bepalen.

In de casestudy zullen er twee vertalingen voorgesteld worden. Beiden zijn gemaakt volgens een andere strategie, omdat ze een andere functie zouden kunnen vervullen. Hun functie, de gebruikte strategie en de respectieve problemen zullen aan bod komen.

1.2.1 Voorwaarden van het vertaalproces

Voor de aanvang van het vertaalproces, moeten enkele voorwaarden in acht worden genomen. Nord (1997, p. 32) wijst op het feit dat vertalen een onomkeerbare actie zou moeten zijn. De vertaler selecteert alle relevante informatie uit de brontekst en giet deze in een nieuwe brontekst. Bij dit proces mag echter in geen enkel geval cruciale informatie verloren gegaan. Welke informatie dan cruciaal is, wordt bepaald door de *skopos* van de vertaling zoals voordien al werd besproken. Volgens Nord (1997) zijn volgende voorwaarden verbonden aan het vertaalproces:

- Intratekstuele coherentie. De vertaling is een coherente, duidelijke tekst voor de ontvangers in de doelcultuur. Dit impliceert ook dat de tekst coherent is met de doelcultuur zelf, de omstandigheden dus waarin ze functioneert.
- Intertekstuele coherentie. De vertaling staat nog steeds op een of andere manier in verbinding met de brontekst. Het is belangrijk dat de inhoud overgebracht wordt, maar de vorm van de tekst nog wel voldoet aan de voorwaarde van intratekstuele coherentie.

Deze voorwaarden hebben een hiërarchische relatie ten opzichte van elkaar en van de *Skopostheorie*. Intertekstuele coherentie is ondergeschikt aan intratekstuele coherentie en beide zijn ondergeschikt aan de *skopos*.

Bij de inscripties moet de vertaling een coherente, duidelijke tekst vormen voor Nederlandstaligen in België. Deze laatste toevoeging is belangrijk, omdat de doelcultuur een afgebakend gegeven is. Als de doelcultuur van toepassing zou zijn op zowel Nederland als België, zullen misschien bepaalde elementen, zoals meer Vlaamse scheldwoorden, niet duidelijk zijn voor het Nederlandse doelpubliek. Consistentie is hier een kernbegrip. Op het vlak van de intertekstuele coherentie moet de vertaling trouw blijven aan de Duitse inscripties. In het vertaalcommentaar zal blijken welke elementen werden uitgekozen en in hoeverre de intertekstuele coherentie werd behouden. Ook de *skopos* van de vertaling, de hoogste trap in de hiërarchie, zal in het vertaalcommentaar verduidelijkt worden.

1.2.2 Vertaalstrategie bepalen

Met de voorwaarden van het vertaalproces in het achterhoofd, kan de vertaler zijn strategie aannemen. Hier is het belangrijk om op te merken dat in de praktijk een

strategie die vooraf werd aangenomen, kan veranderen tijdens het proces.

Uitgaande van een functionalistisch standpunt, is de strategie gericht op de functie van de doeltekst. Zowel Reiss als House hebben de verschillende strategieën en de resultaten van die strategieën in een eigen schema gegoten. Nord (1997) heeft deze verenigd in een eigen theorie over de vertaalprocessen en de vertalingen die er uit voortvloeien. Hij maakt een onderscheid tussen *documentary* en *instrumental translation*.

De eerste categorie, *documentary translation*, is gefocust op de brontekst. Ze omvat woord-voor-woordvertalingen, letterlijke, filologische en exotiserende vertalingen. Volgens Nord komt de filologische vertaling vooral voor bij historische teksten, aangezien ze voetnoten en terminologielijsten toelaat. Aangezien historische teksten vaak tijd- en cultuurgebonden elementen bevatten die onderzocht zullen worden door academici, zijn de voetnoten of opmerkingen in de marge gepast voor dit doelpubliek. Ook bij de inscripties kan dit wenselijk zijn, bijvoorbeeld bij scheldwoorden of referenties naar gedichten en liedjes van die tijdsperiode.

De tweede categorie, *instrumental translation*, is gefocust op de doeltekst. Dit wil zeggen dat het doelpubliek niet de indruk mag krijgen dat de tekst in de doelcultuur eigenlijk een vertaling is. Deze categorie omvat *equifunctional*, *heterofunctional* en *homologous translation*. Bij *equifunctional translation* wordt de functie volledig bewaard, maar is elke notie van de brontekst verdwenen, bijvoorbeeld in technische teksten. Bij *heterofunctional translation* wordt de hiërarchie van functies of de functie als geheel veranderd in de vertaling omwille van culturele, temporele of normatieve redenen. Bij *homologous translation* moet de doeltekst dezelfde originaliteit vertonen als het origineel. Zo kan bijvoorbeeld de stijl van een dichter in de ene taal, weerspiegeld worden in de doeltaal met een soortgelijke stijl van een andere dichter die in de doelcultuur wel bekend is.

Er zijn dus meerdere opties mogelijk voor de vertaling van de inscripties. Een *documentary translation* blijkt een vaak gekozen optie te zijn voor historische vertalingen bestemd voor onderzoek. Deze optie garandeert namelijk honderd procent betrouwbaarheid ten opzichte van de brontekst. Zo zou de geschiedenis het best bewaard blijven in de huidige omgeving. Een letterlijke vertaling is echter vaak net minder trouw aan het origineel, omdat de werkelijke boodschap het doelpubliek

nooit bereikt. Wat het doelpubliek niet begrijpt, kan het nu eenmaal niet interpreteren (Walter, 2002). Een goede vertaling van een historische tekst is dus honderd procent trouw aan de feiten, maar brengt de boodschap over en heeft dezelfde functie in de doeltaal als in de brontaal. Deze laatste factor is echter niet altijd van toepassing. Een brontekst kan op verschillende manieren vertaald worden voor verschillende doeleinden. Met andere woorden, een goede vertaling van een historische tekst is transparant: de brontekst schijnt door de vertaling heen, maar mag in geen geval de overdracht van de boodschap of de functie van de vertaling verhinderen (Walter, 2002). Voor een transparante vertaling kan een *instrumental translation* dus een goede optie zijn. Zeker wanneer het expressieve en appellatieve aspect belangrijk zijn in de functie van de tekst. Het is de taak van de vertaler om de verschillen in functie tussen bron- en doeltekst op te sporen.

Om de effecten van beide strategieën te onderzoeken, zullen ze allebei aan bod komen. Er worden dus twee vertalingen gepresenteerd op basis van deze strategieën. Ze werden enkel op de indeling van Nord gebaseerd, omdat ze de theorieën van Reiss en House verenigt.

1.2.3 De invloed van normen

De vertaler wordt echter beïnvloed door meerdere factoren dan enkel de functie van de vertaling en de strategie die hij hierbij aanneemt. Hij steunt namelijk soms op de huidige conventies of 'normen' (voor zover er een norm werd vastgesteld) en op politieke of religieuze overtuigingen. Deze laatste hebben al te vaak een negatieve invloed op de correctheid. Hier is ook belangrijk dat de omgeving van de vertaler vaak een mix is van opvattingen over het verleden en van tradities. Het is dus vaak moeilijker om vast te houden aan één opvatting of om een volledig objectieve houding aan te nemen (Brownlie, 2013). Chesterman (1997) bevestigt dat de normen bepaald worden door de doelcultuur. Die doelcultuur baseert haar normen dan weer op eigen vertalers, aangezien de doelcultuur haar vertalers volledig moet kunnen vertrouwen.

Een cultuur is volgens Nord (1997, p. 24) dan ook opgedeeld in een *paraculture*, de centrale groep, een *diaculture*, een specifieke groep in de grotere massa, en een *idioculture*, de eigen opvattingen van een individu die zich soms afzetten tegen de

grote groep. De vertaler behoort tot een van deze categorieën en stemt zijn normen erop af. Chesterman (1997) voegt zijn eigen theorie samen met die van Toury en categoriseert normen in twee grote groepen:

- *Expectancy norms*. Deze normen komen voort uit de verwachtingen die het doelpubliek van een vertaling heeft, gestuurd door de vertaaltraditie en de vorm van parallelteksten in de doeltaal. Daarnaast kunnen ook ideologische, politieke en interculturele relaties deze normen sturen. Hierbij moet vermeld worden dat de normen die door het grote publiek aanvaard worden soms in tegenstelling staan tot normen van een 'professional' zoals een uitgever of leerkracht. Dit komt echter minder voor, aangezien het gedachtegoed van de 'professional' meestal gevolgd wordt. Als de vertaling dan toch erg afwijkt van de norm, is dit meestal met opzet door trouw aan de auteur of door een specifieke functie die de vertaling heeft. De *expectancy norms* zijn niet statisch of permanent. Ze veranderen constant door de tijd heen en verschillen naargelang het teksttype, aangezien niet van elk teksttype wordt verwacht steeds aan de norm te voldoen.
- *Professional norms*. Deze normen worden bepaald door de *expectancy norms*, die op hun beurt grotendeels bepaald worden door de 'professionals'. Deze normen bepalen dan ook het vertaalproces, wat op zijn beurt beïnvloed wordt door het eindproduct dat moet voldoen aan de *expectancy norms*. Het zijn dus de professionals die de toon zetten voor het vertaalproces van andere vertalers. Wanneer een vertaling voldoet aan de *expectancy norms*, zet de vertaler de toon en wordt aanzien als een professional. In deze categorie onderscheidt hij nog de ethische norm (integriteit van de vertaler), de communicatienorm (de vertaler als communicatie-expert) en de relatiernorm (de vertaler als connector tussen bron- en doelttekst).

Als al deze normen een rol spelen in het resultaat, zijnde de vertaling, kan aangenomen worden dat de vertaler volgend proces doorloopt voor eender welke vertaling:

- a) Een element in de brontekst betekent X.
- b) Ik wil een bepaalde relatie R opbouwen tussen bron- en doelttekst.

c) Welke opties heb ik om X weer te geven in de doeltaal en daarbij de relatie R te respecteren?

d) Welke optie sluit het best aan bij de relatie R?

De *expectancy norms* zullen de relatie bepalen die de vertaler wil opbouwen tussen bron- en doelttekst. De *professional norms* zullen bepalen welke optie de vertaler zal kiezen om X weer te geven (Chesterman 1997, p. 80).

Vertalingen zijn eigenlijk steeds een compromis tussen *acceptability* en *adequacy*. De conventies en normen die de vertaler aanneemt, zullen zich weerspiegelen in het evenwicht tussen deze twee factoren. *Acceptability* is het niveau van aanvaardbaarheid van de vertaling in de doelcultuur (Voldoet ze aan de *expectancy norms*?), *adequacy* is het getrouwheidsniveau ten opzichte van de brontekst (Toury, 2012, p.). Dit impliceert dat er verschillende 'correcte' vertalingen bestaan, waarbij er steeds een evenwicht bestaat tussen beide factoren, maar waarbij de ene beter aanvaard wordt dan de andere.

De vraag is dus of de vertaler ook bij historische vertaling zich mag laten beïnvloeden door een norm of conventie. Uit het voorgaande kan opgemaakt worden dat de invloed van normen onvermijdelijk is. Ook bij historische vertaling zullen de verwachtingen van het doelpubliek en de trend gezet door professionals het vertaalproces sturen.

1.2.4 Problemen bij het vertalen van een historische tekst

Onder 'problemen' vallen pragmatische, culturele, linguïstische en tekst-specifieke moeilijkheden die tijdens het vertaalproces opduiken. Ze zijn niet het resultaat van persoonlijke moeilijkheden die te wijden zijn aan de ervaring of talenkennis van de vertaler (Nord, 1997, p. 64).

- *Culturemes*. Een eerste probleem dat ook bij andere vertalingen voorkomt, zijn culturele elementen die onbekend zijn in de doelcultuur. Vermeer (in Nord, 1997, p. 34) noemt deze *culturemes*. Dit zijn sociale fenomenen die onbekend zijn voor de doelcultuur of waarvoor de doelcultuur enkel vage equivalenten heeft. Dit wil echter niet zeggen dat de *cultureme* niet bestaat in andere culturen dan de bron- en doelcultuur in kwestie. In historische teksten echter is de opvatting ervan een bijkomend probleem. Bij de analyse wordt het culturele

element een eerste keer in een context geplaatst, onderzocht en geïnterpreteerd aan de hand van ander historisch materiaal. De vertaler interpreteert de elementen een tweede keer en probeert ze een plaats te geven in de vertaling. Als het element voor zowel de onderzoeker, als de vertaler en het doelpubliek vrijwel onbekend is, is een volledig correcte vertaling bijna onmogelijk (Adams, 1999). Bovendien hebben de onderzoeker en de vertaler vaak een andere achtergrond. Dit impliceert dat ze beiden vertrekken van hun ervaringen uit de cultuur waar ze in geboren zijn. Hun begrip van cultuurspecifieke elementen kan dus erg verschillen ten opzichte van elkaar en van het origineel. Het voordeel echter aan de vertaling van historische teksten is de aanwezigheid van paratekstuele elementen. Hoewel onwenselijk in bijvoorbeeld literaire vertalingen is dit in de vertaling van historische teksten perfect mogelijk, als ze als onderzoeksobject functioneert. In dat geval moet de boodschap zo duidelijk mogelijk overkomen op het doelpubliek. Dit kan enkel als alle onbegrijpelijke elementen eveneens verklaard worden. De toevoeging van paratekstuele elementen is dus een functiegerichte oplossing en vraagt om een zeer transparante vertaling. Voor de vertaling van culturele elementen zelf, eventueel vergezeld van paratekstuele elementen, werd echter nog geen oplossing vermeld. Volgens Juric & Zancovich (2010) kan het element vertaald worden door een descriptief, connotatief of generaliserend equivalent. Een descriptief equivalent is, zoals het woord zegt, een beschrijvende term of zin. Een connotatief equivalent omvat niet zozeer de betekenis, maar wel de emotie die de term in de brontaal opwekt. Een goed voorbeeld hiervan is een scheldwoord dat vertaald wordt door een scheldwoord in de doeltaal dat misschien niet hetzelfde betekent, maar wel dezelfde graad aan negativiteit bevat. Een generaliserend equivalent vlakkt het element uit en is vaak overkoepelend. Een voorbeeld hiervan zijn koosnaampjes. Een koosnaampje dat in de brontaal iets heel specifiek betekent of voor specifieke personen gebruikt wordt, kan in de doeltaal vervangen worden door iets algemener. Er komen ook elementen voor die 'onvertaalbaar' worden door hun specificiteit. In dit geval wordt de term behouden en worden enkel de paratekstuele elementen gebruikt om zijn betekenis duidelijk te maken aan het doelpubliek. Dit kan voorkomen bij bijvoorbeeld plaatsnamen die een impliciete betekenis

hebben. Ze roepen een gevoel op in de broncultuur, maar hebben in de doelcultuur geen enkele bijkomende betekenis. Juric & Zancovich (2010) categoriseren al de opties in directe en indirecte vertalingen, wat overeenkomt met de *documentary* en *instrumental translation* van Nord. Een directe vertaling is vooral bruikbaar bij talen die dezelfde grammaticale structuren gebruiken. Is dit niet het geval en wordt er toch een directe vertaling gebruikt, dan gaat de boodschap vaak verloren. Bij een indirecte vertaling dreigt de vertaler te ver af te wijken van de brontekst, waardoor het doelpubliek vergeet dat ze een tekst in een origineel vreemde taal en uit een andere tijdspanne aan het lezen zijn. Zoals al werd vermeld, zijn beide opties afhankelijk van de functie van de vertaling en hebben ze hun eigen voor- en nadelen.

- **Tijd.** Een volgend probleem specifiek aan historische teksten is tijd. Tijdsgeest en plaats zijn twee factoren die een grote invloed op tekstproductie hebben, aangezien deze twee aspecten de linguïstische evolutie en productie bepalen (Juric & Zancovich, 2010). In de study spelen tijdsgeest en locatie uiteraard een erg grote rol. Het naziregime maakt dat politieke gevangenen werden gearresteerd en opgesloten in cellen waar dan inscripties ontstonden. Een derde factor is de actor, in dit geval de mensen die de inscripties creëerden, elk met een eigen beweegreden en persoonlijke achtergrond. De vertaler moet zich aldus verplaatsen in deze persoonlijke achtergrond in combinatie met de tijdsgeest waarin hij ontstond. Om dit te doen heeft hij vooral context nodig, die niet altijd beschikbaar is. Sommige historische teksten zijn van onbekende auteurs en bevatten onduidelijke verwijzingen of beweegredenen. Er is dan ook geen enkele manier om te achterhalen of elke vertaling volledig trouw is aan haar historische brontekst.
- **Typologie.** Hernández (2012) voegt hier nog het probleem van de typologie aan toe. Hiermee doelt ze op de manier waarop de tekst is opgesteld. Dit is een universeel probleem voor elke vertaling, maar bij historische teksten is opnieuw het grote tijdsverschil een bijkomende factor. Officiële contracten bijvoorbeeld zijn opgesteld volgens een bepaalde structuur typisch aan een eigen tijdsperiode. Zal de vertaler deze structuur dan behouden? Waarschijnlijk wel. De vraag is dan echter of hij de structuur van de brontaal zal aanhouden of een structuur uit dezelfde tijdsperiode van de doeltaal zal nemen. In het geval van de tweede optie moet er wel bevestigd worden dat

beide structuren hetzelfde uitdrukken en uit dezelfde periode stammen. Reiss (in Nord, 1997, p. 37) gelooft dat een classificatie van teksttypes de hiërarchie van equivalentie kan bepalen. Een teksttype wordt bepaald door de communicatieve functie van de tekst. Zo onderscheidt Reiss drie types: informatief, expressief en operatief. Deze types kunnen ook gecombineerd worden in eenzelfde tekst. De inscripties zijn een combinatie van het expressieve en operatieve type, aangezien elke inscriptie een andere boodschap en een andere stijl heeft. Expressief, omdat de stijl van enkele inscripties bijdraagt aan de betekenis ervan. In dit geval is de equivalentie van de inhoud ondergeschikt aan de stilistische weergave in de vertaling. Operatief, aangezien het gevoel dat sommige inscripties oproepen belangrijker is dan de vorm en de inhoud. Deze laatste kan een verandering impliceren wat betreft vorm en inhoud van de teksten, maar dit is niet steeds het geval.

- Norm. Vervolgens stipt Hernández (2012) kort het probleem van de norm aan, meer bepaald de sterke band tussen norm en cultuur. Dit is nauw verwant aan de cultuurgebonden elementen die in het eerste punt werden besproken. Zoals eerder werd vermeld, kampt de vertaler steeds met andere vertaalnormen en – tradities die vaak taal – en cultuurgebonden zijn. Het is echter belangrijk om te vermelden dat deze normen en tradities een hele evolutie hebben doorgemaakt. Er wordt steeds nieuw onderzoek gedaan naar vertaalstrategieën en theorieën, die sterk beïnvloed worden door de thematiek en vooruitgang van een tijdperiode. Zo vertaalde men vroeger de Bijbel erg letterlijk, omdat de trouw aan Gods woord de hoogste deugd was. Later is men van dit standpunt afgeweken, omdat ook de tijdsgeest veranderde. Bij de vertaling van historische documenten is het dus belangrijk om vooraf te bepalen welke norm of traditie de vertaler zal aannemen en hoe deze geëvolueerd is in de doelcultuur. Deze beïnvloedt namelijk de vertaalstrategie, die op haar beurt dan weer beïnvloed wordt door de *skopos*. De vertaler kan er voor kiezen om een strategie aan te nemen die aansluit op de tijdsgeest van het historisch document. In dit geval moet hij zich uitgebreid inlezen in het vertaalwetenschappelijk onderzoek en in staat zijn om die strategie correct toe te passen. Dit vraagt een sterk inlevingsvermogen en een uitgebreide kennis, niet enkel van de vertaalwetenschap, maar ook van de culturele banden

tussen bron- en doelcultuur in de tijdsperiode van het document. De relatie tussen beide culturen kan namelijk een grote invloed hebben op de vertaalstrategie, die bij slechte banden tussen culturen censurerend of manipulatief zou kunnen zijn. De vertaler kiest er echter vaker voor om een meer actuele strategie aan te nemen en de tekst correct weer te geven. Uiteraard moet hij zich wel steeds bewust blijven van de relatie tussen bron- en doelcultuur in de tijdsperiode van de brontekst en dit ook weergeven in vertaling. Ook zonder censuur of manipulatie is dit perfect mogelijk, door bijvoorbeeld specifieke scheldwoorden of ironie uit de brontekst naar een voor de doelcultuur begrijpelijk equivalent te vertalen. Deze problematiek zal ook uitvoerig besproken worden in het vertaalcommentaar van de casestudy. De inscripties werden namelijk geschreven door zowel Duitse gevangenen als buitenlandse gevangenen, die allemaal een andere visie hadden op het naziregime en hun gevangenschap, net door hun culturele achtergrond.

2. Casestudy: inscripties in de ‘Kölner Gestapogefängnis’

In deze casestudy zal de literatuurstudie toegepast worden op de vertaling van inscripties in de voormalige gevangenis van de Gestapo te Keulen. Eerst wordt de situatie in de gevangenis uitvoerig beschreven om de context van de inscripties te kaderen. Daarna volgt een analyse van een enquête die werd uitgevoerd bij de vertalers van de Russische en Poolse inscripties en bij enkele andere vertalers die historische documenten in het algemeen hebben vertaald. Zo wordt een beeld gevormd van de strategieën die vertalers al hebben toegepast in de praktijk. Deze strategieën worden getoetst aan de literatuurstudie om tot een oplossing te komen voor de problemen die er werden aangehaald. Bovendien zal de analyse van de enquêtes een beeld weergeven van een algemene strategie die kan toegepast worden bij historische documenten. Na de analyse wordt een eigen vertaling van enkele Duitse inscripties naar het Nederlands gepresenteerd, vergezeld van een vertaalcommentaar. Hier zal zowel de literatuurstudie als de analyse getoetst worden aan mijn eigen strategie en zal er worden ingegaan op specifieke elementen in de vertaling.

2.1 Inleiding bij de ‘Kölner Gestapogefängnis’ en het NSDOK

2.1.1 EL-DE-Haus

Het gebouw op de hoek van de Elisenstraße en de Appellhofplatz werd gebouwd door Leopold Dahmen, een welgestelde en bekende koopman in de jaren 30. Het gebouw moest de behoefte vervullen aan kantoorruimtes en woningen. Nog voor het gebouw kon afgewerkt worden, werd het in 1935 opgeëist door de Gestapo. Het volledige interieur werd omgebouwd naar hun noden, waaronder de kelder die verdeeld werd in tien cellen. De naam ‘EL-DE-Haus’ is echter steeds bewaard gebleven (Huiskes, 1983, pp. 16-17).

2.1.2 De Gestapo in Keulen

Voor 1933 werkte de *Verwaltungspolizei* als ‘beschermers van het regime’, dat sinds de aanstelling van Hitler in 1930 zijn opmars aan het maken was. Ze waren bevoegd voor de opsporing en repressie van pers, verenigingen, wapen- en springstofhandel die het regime in gevaar konden brengen. Pas in 1933 kwam er een eerste *Staatspolizeistelle* in Keulen die deze bevoegdheden overnam. Hun eerste hoofdkwartier was gevestigd in de *Krebsgasse*. De verhoor- en folterkamers getuigen nog steeds van de onverbidelijke en gewelddadige strategie die men van in het begin aannam. In 1935 verhuisden ze door plaatsgebrek naar het ‘EL-DE-Haus’, dat gunstig gelegen was in het centrum van de stad. Pas in 1937 kreeg de afdeling de benaming ‘Geheime Staatspolizei, Staatspolizeistelle Köln’. Al snel verspreidde zich het gerucht dat ook daar vreselijke gewelddaden ingezet werden om tegenstanders van het regime uit te schakelen of te onderdrukken.

Velen behoorden op dat moment tot de categorie ‘tegenstanders van het regime’. Politiek gezien moesten alle aanhangers van het communisme of marxisme en immigranten afkomstig van de toenmalige Sovjet-Unie bewaakt, afgeluisterd en in het uiterste geval uitgeschakeld worden.

Op religieus gebied werd enkel het katholicisme aanvaard. ‘Politiek katholicisme’, dat een sociale leer vervat gebaseerd op de Joodse wet, werd dan weer niet getolereerd, omdat het solidariteit en pacifisme in de hand werkt. Uiteraard waren ook het jodendom en vrijmetselarij strikt verboden. De *Endlösung der Judenfrage* is dan ook deels door de Gestapo volbracht, aangezien vele joden door hen zijn uitgevoerd. Tussen 1941 en 1943 zouden meer dan 11 500 joden getransporteerd zijn naar de verschillende uitroeiingskampen in het oosten van Duitsland.

Daarnaast waren er ook enkele bewegingen die tegen het regime ingingen. Het *Schwarze Front* en de *Edelweißpiraten* zijn hier goede voorbeelden van. Deze bewegingen en verenigingen moesten te allen tijde de kop ingedrukt worden, omdat hun gedachtengoed zich snel kon verspreiden door mondelinge en schriftelijke overdracht. Zo verspreidden de jonge *Edelweißpiraten* pamfletten met slogans tegen het naziregime en tegen de oorlog. Bovendien bekladden ze graag gebouwen en treinwagons om hun boodschap te verspreiden (Lichte, 1997). Ook bij de inscripties zal een dergelijke slogan terugkomen.

Verder werd heel de economie beheerst door het regime en dus ook bewaakt. Elke

vorm van staking, corruptie of zwartwerk werd bestraft. Aangezien alle verenigingen strenge controles moesten ondergaan, gold dit ook voor elke vorm van vakbond. Alle schriftelijke vorm van verzet werd genadeloos vernietigd. Hiertoe behoorde pers, literatuur, pamfletten, propaganda enz. Deze laatste kwam ook voor in de vorm van film, theater en muziek.

De terreur van de Gestapo werd dan ook goedgekeurd als onderdeel van de 'bescherming van staat en regime'. Een ambtenaar van de Gestapo beschreef hun taak als volgt: "Wir opfern uns für eine große Sache, die diese Dienste von uns verlangt (Huiskes, 1983, p. 33)." Deze 'opoffering' duidt op de foltering en uitroeijing van een groot aantal mensen, waarbij de eigen gevoelens en gedachten uitgeschakeld moeten worden.

2.1.3 De situatie in de cellen

De volgende beschrijving is gebaseerd op getuigenissen van gevangenen en op het onderzoek van Dr. Huiskes (1983).

De cellen in de kelder waren opgedeeld in twee lange gangen. Uit de inscripties blijkt dat in de cellen nummers vijf tot tien vooral mannen werden vastgehouden en in de cellen een tot vier vooral vrouwen. Verder bevonden er zich in de kelder nog wasbekken en douches, een toilet en een desinfecterend apparaat. Dit laatste werd pas in 1943 geïnstalleerd door de dreigende epidemie van vlektyfus. Deze ziekte wordt verspreid door luizen op kleding en ontstaat dus vooral op plaatsen met erg weinig hygiëne. Verder was er een schuilkelder aanwezig die nog enkele meters dieper uitgegraven werd. De schuilkelder was bestemd voor de leden van de Gestapo, gevangenen mochten er dus geen gebruik van maken. Hij werd echter ook gebruikt als folter- en verhoorkamer voor de 'uitzonderlijk gevaarlijke' gevangenen.

In volle oorlogstijd, tussen 1941 en 1944, waren de cellen steeds overbevolkt. Er waren kleinere en grotere cellen bij die allemaal andere afmetingen hadden. De kleinste cel was ongeveer een meter breed en twee meter lang, de grootste was ongeveer twee meter breed en vier meter lang. De kleine ramen kwamen uit op de straatkant, maar waren zwaar bewaakt en lieten dus amper licht en lucht door. In het begin stond er in elke cel een ijzeren brits en een ijzeren vat dat diende als toilet. De brits werd echter later verwijderd, omdat hij te veel plaats innam en er dus minder

gevangenen in de cellen konden. Op het hoogtepunt van de oorlog zaten er in een cel wel dertig tot veertig mensen.

Uit getuigenissen van overlevenden blijkt dat de Gestapo een waar schrikbewind voerde. De gevangenen werden verhoord, gefolterd en vernederd en dit soms meerdere keren per dag. Bij een bombardering moesten ze in hun cellen blijven en angstig wachten tot ze voorbij waren. Daarna waren het zij die op straat de brokstukken moesten oprapen. Als ze uitgeput terug in hun cellen aankwamen, was er amper eten voorzien. Elke middag werd dezelfde goedkope maaltijd voorzien: een soort soep met aardappelen en groenten die eigenlijk geen enkele voedingswaarde had. Door de dichte bevolking was er ook geen enkele mogelijkheid om te zitten of te liggen na de harde arbeid of foltering. De temperatuur steeg genadig hard, vooral in de zomer. De gevangenen zaten vaak uren opgesloten zonder licht, water of zelfs zuurstof. In de cellen verdween elk onderscheid tussen nationaliteiten, zoals blijkt uit deze getuigenis van de Duitser Leo Schwering:

“Der Unterschied zwischen Deutschen und Ausländern verwischt sich immer mehr. Wir haben nur einen Feind, der uns alle bedroht, gegen ihn sind wir eine immer enger werdende Gemeinschaft (Huiskes, 1983, p. 69).“

Wanneer de gevangenen de cellen mochten verlaten, werd er echter goed op gelet dat de gevangenen onderling niet met elkaar konden communiceren. De angst voor een opstand was er dus wel, maar eigenlijk ongegrond, aangezien de gezondheid van de meeste gevangenen erbarmelijk was.

De enige bron van licht was het zwakke buitenlicht dat door de ramen scheen en een kleine gloeilamp boven de deur. Die lamp ging maar af en toe aan voor het gemak van de bewakers. Er waren echter ook bewakers die er hun plezier in vonden om 's nachts de lamp aan en uit te zetten. Zo verloren de gevangenen de weinige slaap die ze al hadden en werden ze zowel fysiek als psychologisch verder uitgeput.

2.1.4 Conservatie en het NSDOK

Tussen 1941 en 1945 verwoestten verschillende bommenwerpers een groot deel van Keulen. Ook het 'EI-DE-Haus' ontsnapte hier niet aan, al hield het vrij goed stand tegenover de rest van de stad. Tegen het einde van 1944 werd het gebouw bijna volledig ontruimd. Enkel de meest bedreigende gevangenen zoals zwaarbewapende

terreurgroepen, voornamelijk bestaande uit leden van de Sovjet-Unie, werden er nog in ondergebracht. Voor de ambtenaren van de Gestapo zelf werd een extra grote en stevigere bunker bijgebouwd.

Na de oorlog werd het gebouw vanbinnen vernietigd door plundersaars en gevangenen die bevrijd werden. Enkel de kelder bleef in de staat waarin hij werd achtergelaten in 1945. Sindsdien hebben de bovenste verdiepingen gediend als kantoorruimtes voor bedrijven en overheidsdiensten. In de kelder werd een muur tussen twee cellen opgebroken en werden de andere muren opnieuw gewit. Bij het opbreken van de muur zijn vele inscripties verloren gegaan. Ook de inscripties bij cel vijf en zes zijn onleesbaar geworden doordat hier na de oorlog kolen werden opgeslagen. De muren zijn zwart gekleurd en afgeschilferd. Het witten van de andere muren heeft er echter voor gezorgd dat de overige inscripties beschermd werden tegen het vuil. Bovendien werd de rest van de kelder gebruikt als archiefruimte en dus maar zelden betreed. In 1979 werd het EL-DE-Haus opnieuw gerenoveerd, waarbij medewerkers van WDR en het historisch archief te Keulen de documentatie en conservatie van de inscripties voor het eerst opeisten. Zodoende kwam er ook het museum ofwel 'Dokumentationszentrum' op de benedenverdieping om de slachtoffers van het nationaalsocialistisch regime te herinneren, de stad Keulen in oorlog in kaart te brengen en de aandacht van het publiek te vestigen op de gruweldaden die in het gebouw hebben plaatsgevonden.

2.1.5 War art

Graffiti op historische sites zijn een recent onderzoeksobject in de archeologie. Nochtans wijst elke soort graffiti op de plaats van een individu in een bepaalde omgeving op een bepaalde tijd en plaats. Volgens Merrill en Hack (2012) wil de auteur een bewijs geven van zijn of haar bestaan door het permanent op te tekenen. Vooral op militaire sites kan graffiti het bewijs zijn van protest, verschillende culturen die er gepasseerd zijn, de functie van een bepaalde plaats enzoverder. Net om deze reden is de conservatie ervan zo belangrijk, al wordt dit nog niet zo lang erkend. Cocroft (in Merrill & Hack, 2012) noemt elke vorm van graffiti (tekeningen, schilderijen, inscripties,...) op militaire sites *war art*. Hij wijst op de belangrijke functie die *war art* kan hebben bij het ontcijferen van de functies die gebieden en gebouwen in het verleden hebben ingevuld. Zowel toegelaten als verboden graffiti kunnen hier

een belangrijke rol in spelen. Deze laatste wordt benadrukt, omdat er in het verleden al vele ongeoorloofde graffiti werd weggehaald. Het werd aanzien als 'het besmeuren' van een historische site, hoewel diezelfde graffiti net deel uitmaakt van het verhaal dat de site vertelt.

De inscripties passen perfect in deze opvatting van *war art*. Ze zijn de laatste hoop van gevangenen om hun bestaan te bevestigen. Het is waarschijnlijk dat de gevangenen na een langere gevangenschap twijfelden aan hun eigen bestaan en het zo ook aan zichzelf probeerden te bewijzen. De inscripties zijn de basis geweest voor het onderzoek naar de praktijken in de cellen en de soort gevangenen die er werden vastgehouden. Net zoals andere graffiti heeft men ook deze inscripties proberen te verbergen, spijtig genoeg met succes. Zij zijn het ultieme bewijs van het belang die conversatie van historische graffiti of *war art* kan hebben. Ook de recente ontdekking van de inscripties in de Gestapogevangenis van de Louizalaan te Brussel zijn het bewijs van de nieuwe aanpak naar historische graffiti toe.

2.2 De vertalers aan het woord – analyse van de enquêtes

Voor het bepalen van een eigen strategie, leek het me correct eerst te gaan polsen bij andere vertalers hoe zij een historisch document aanpakken en dit te vergelijken met de problemen die in de literatuurstudie aan bod kwamen. Allereerst hebben de vertalers van de Russische en Poolse inscripties naar het Duits, Alexandra Gal en Monica Skibicki, hun tactiek kort toegelicht in een vragenlijst (zie bijlage). Volgende punten zijn naar voren gekomen:

- Strategie. Ze hebben allebei gekozen voor een letterlijke, woord-voor-woordvertaling door de korte stukjes tekst die aan bod kwamen. Enkel bij inscripties waar stukken ontbraken of die onbegrijpelijk leken, kozen ze voor een vrijere vertaling. Dit wil zeggen dat verschillende strategieën werden gebruikt naargelang de vorm van de inscripties.
- Problemen. Frequente problemen zijn scheldwoorden, regionale uitdrukkingen en afkortingen. Gal had hier meer mee te kampen dan Skibicki en heeft enkele oplossingen aangebracht. Aangezien sommige scheldwoorden al te grof waren en naar haar mening onvertaalbaar zijn, heeft ze deze niet vertaald en aangegeven dat het om scheldwoorden ging. Gal gaf ook aan dat er

onvindbare, regionale taal aan te pas kwam die in een voetnoot als dialect werd aangeduid. Bij afkortingen of onleesbare woorden die meerdere betekenissen konden hebben, heeft ze gekozen voor de naar haar mening meest passende variant. Hierbij heeft ze wel goed gebruik gemaakt van het beschikbare voetnotenapparaat achteraan in het boek om ook de andere varianten mee te geven aan het doelpubliek. Op deze manier kan de lezer er een eigen interpretatie aan geven.

- **Achtergrondinformatie.** Beide vertaalsters hadden problemen met het gebrek aan informatie over de auteurs van de inscripties. Dit is een vaak voorkomend probleem bij de vertaling van historische teksten. Gal duidt op het feit dat de levensweg en achtergrond van de gevangenen een grote hulp zou geweest zijn bij de vertaling van regionale uitdrukkingen en erg persoonlijke boodschappen. Er is immers niet meer te achterhalen wat deze mensen exact bedoelden, welke gevoelens ze daarbij hadden en welke boodschap er misschien in hun inscripties verborgen zat.
- **Censuur.** Beiden hebben nooit het gevoel gehad te moeten censureren in hun teksten, aangezien er geen ideologische of religieuze boodschappen in zaten. Gal voegt hieraan toe dat als dit wel het geval was geweest, ze het nog niet had gedaan, aangezien dit niet de taak van een vertaler is. Ik merk hierbij wel op dat enkele scheldwoorden toch verbloemd of niet uitdrukkelijk vertaald werden.

Naast hun getuigenissen, waarin problemen naar voren komen waar ook ik op ben gestoten, hebben ook drie andere, Nederlandstalige vertalers hun ervaringen gedeeld over de vertaling van historische teksten. Ze hebben zowel persoonlijke brieven als officiële documenten vertaald uit verschillende tijdperken. De Nederlandse vragenlijst is eveneens te vinden in de bijlage. Hieronder een samenvatting van hun bevindingen:

- **Strategie.** De vertalers hebben allemaal een letterlijke vertaling afgeleverd, omdat de historische teksten bedoeld waren als illustratie bij een moderne tekst of omdat een correcte inhoud zeer belangrijk was voor onderzoek. Enkele teksten werden echter meerdere keren op andere manieren vertaald, omdat ze een andere functie hadden. Een vertaler heeft bijvoorbeeld een toneelstuk een eerste keer vertaald waarbij alle historische elementen zo

accuraat mogelijk werden gegeven en een tweede keer zo hedendaags mogelijk. De twee regisseurs wilden het verhaal namelijk op hun eigen manier weergeven. Hun strategieën bevestigen de *Skopostheorie* die zegt dat de functie van een tekst in de doelcultuur het hele vertaalproces beïnvloedt of zelfs bepaalt.

- **Problemen.** De meest voorkomende problemen waren onbegrijpelijkheid, zowel op vormelijk als op inhoudelijk vlak. Vormelijk in bijvoorbeeld handgeschreven brieven waarbij, net zoals bij de inscripties, sommige stukken gewoonweg onleesbaar waren. Dit benadrukt het positieve effect dat een goede, voorafgaande intralinguale vertaling kan hebben. De vertaler heeft in het geval van een Franse, handgeschreven brief namelijk een Franse lector moeten inschakelen. Dit heeft hem erg veel kostbare tijd gekost die hij liever aan het vertalen zelf had besteed. Inhoudelijk door constructies en uitdrukkingen die in het huidige taalgebruik niet meer gangbaar en dus onbegrijpelijk zijn. Bovendien zijn er ook woorden die nog wel gangbaar zijn, maar van betekenis zijn veranderd. In dit geval opteert de vertaler toch voor de oude betekenis, aangezien dit niets afdoet aan de begripelijkheid van de vertaling. De ene heeft inhoudelijke kwesties opgelost door een letterlijke vertaling met uitleg erbij. De andere is verder afgeweken van de brontekst en heeft begripelijkheid vooropgesteld, aangezien het bijvoorbeeld ging om een literair werk dat een verhaal moest overbrengen, ook naar de doelcultuur. Ook hier bepaalt de *skopos* het probleemoplossend denken van de vertaler. In het algemeen vinden ze het tijdsverschil het moeilijkst om te overbruggen. Het is moeilijk om een goed evenwicht te vinden tussen getrouwheid aan de brontekst en begripelijkheid voor de hedendaagse ontvanger in de doelcultuur.
- **Achtergrondinformatie.** Bij de meeste teksten was er genoeg informatie te vinden over het tijdperk en de achtergrond van de auteurs om de inhoud in een context te plaatsen. Er was echter een vertaler die eveneens inscripties voor zich had en dus weinig informatie verkreeg over de auteurs ervan. De opdrachtgever zei gewoon letterlijk te vertalen bij onbegrijpelijke stukken, wat voor de vertaler zeer frustrerend is. Als de vertaler er al niets van begrijpt, is dat waarschijnlijk voor de ontvanger in het doelpubliek ook het geval en dat is meestal niet het doel van de vertaling.

- Censuur. Dit is ook voor deze vertalers geen probleem geweest. Veelal werden de bronteksten samen met de vertaling gepubliceerd of tentoongesteld, waardoor de vertaler automatisch minder aan de brontekst zal raken. Het feit dat bron- en doelttekst naast elkaar staan heeft dus wel effect op de strategie, aangezien een vrijere vertaling meteen opvalt bij leden van de doelcultuur met kennis van de brontaal. Alle vertalers zijn het er over eens dat censuur niet de taak van de vertaler is. Als er toch politieke of religieuze gevoeligheden aan te pas komen, zijn ze eerder geneigd van de opdracht te weigeren.

Al deze informatie geeft een algemener beeld van de strategie en problemen die zich in de praktijk voordoen bij de vertaling van historische teksten. De strategie wordt bepaald door de functie die de vertaling zal vervullen in de doeltaal, ook als die anders is dan de functie die de brontekst vervulde in zijn tijdperiode. Ook in de literatuurstudie kwam dit al naar voor. Bij de inscripties was de functie vooral verklaren en onderzoeken, wat resulteert in een letterlijke (of in de woorden van Nord, *documentary*) vertaling. Als de brontekst vormelijk onduidelijk was of de letterlijke vertaling een totaal onbegrijpelijk resultaat opleverde, opteerden de vertalers wel voor een vrijere (*instrumental*) vertaling. De problemen die opduiken zijn vaak van vormelijke aard. De inhoudelijke problemen zijn gerelateerd aan het tijdsverschil en de linguïstische verschillen die hieraan vasthangen. Een gebrek aan achtergrondinformatie komt nagenoeg enkel voor bij zeer persoonlijk materiaal zoals de inscripties. In samenhang met het verschil in tijd kan dit leiden tot zeer letterlijke en onbegrijpelijke vertalingen, wat ook voor de vertaler zelf frustrerend kan zijn. In de literatuurstudie kwam echter ook al aan bod dat afwijken van de brontekst gerechtvaardigd kan worden als betekenis en functie van de vertaling gerespecteerd worden. Censuur wordt door de vertalers niet gebruikt en eigenlijk ook veroordeeld. Opdrachten waarbij de vertaler aanvoelt dat censuur nodig zal zijn, worden vaak gewoonweg niet aangenomen door hun gevoelige aard. Hier moet echter vermeld dat censuur erg cultuurgebonden is en de enquêtes dus geen algemeen beeld kunnen weergeven. Er zijn culturen waar censuur in vertalingen deel uitmaakt van de vertaalnorm en traditie.

2.3 Vertaling met vertaalcommentaar

In de literatuurstudie werd ingegaan op de problemen en mogelijke strategieën die bij de vertaling van originele, historische teksten kunnen gebruikt worden. Daarna werd besproken hoe enkele vertalers er in de praktijk mee omgaan. In dit hoofdstuk worden mijn vertalingen besproken van enkele Duitse inscripties in de gevangenis van het 'EL-DE-Haus' te Keulen. Vertaling in het meervoud, aangezien de focus van de literatuurstudie lag op de mogelijke strategieën die kunnen toegepast worden, namelijk Nords *instrumental* en *documentary translation*. De voor- en nadelen van beide strategieën zullen besproken worden. Bovendien vertaal ik uitgaande van de *Skopostheorie*, dit wil zeggen dat de functie van de vertaling vooropgesteld wordt, die de strategie en invloed van allerhande normen bepaalt. Het hoofdstuk is verdeeld naargelang de aard van de inscripties, aangezien er zeer verschillende tekstsoorten voorkomen.

Als de vertaling een academisch doelpubliek aanspreekt, zal de vertaler een strategie gebruiken die dichter aanleunt bij de brontekst, een meer letterlijke vertaling dus. In dit geval is de functie van de vertaling historisch, en eventueel literair, onderzoek. Hierbij wordt vaak taal gebruikt van een specifieke tijdsperiode. Als de vertaling zal gepubliceerd worden voor het grote publiek, zal de vertaler grotere aanpassingen aanbrengen en de vertaling minder transparant maken. In dit geval is de functie van de vertaling 'herdenken', wordt ze gebruikt in literatuur of theater of zal ze worden ontcijferd, omdat de historische documenten relevant zijn voor de actuele thematiek. Hierbij wordt vaak modernere taal gebruikt. Er kan ook een derde doelpubliek voorkomen naast de academici en het grote publiek dat wil herdenken. Dit is de algemene functie van de vertaling. In dit geval is het doelpubliek nog niet bekend of is de vertaling niet bedoeld voor publicatie. Dit is voor de vertaler moeilijker, aangezien er geen enkele strategie beantwoordt aan 'algemene vereisten'.

Voor mijn eigen vertaling zal ik twee fictieve functies afbakenen. De eerste vertaling heeft als intentie informatie verzamelen en als functie informeren, voor historisch onderzoek bijvoorbeeld. In de termen van Reiss is dit een referentiële functie en zal de vertaling behoren tot de categorie van de informatieve teksttypes. Dit wordt de letterlijke variant (*documentary*) die gefocust is op de brontekst en eventueel vergezeld kan worden van voetnoten. De tweede vertaling zal uitgaan van de intentie

om emoties en sfeer weer te geven. De functies die hier bij horen, kunnen appellatief, expressief en fatisch zijn. Deze vertaling kan namelijk gebruikt worden om te herdenken en publiceren, zoals het boek waarin de inscripties voor het eerst werden gepubliceerd. Ook de teksttypes van de vertaling kunnen expressief en operatief zijn, afhankelijk van de typologische eigenschappen van elke inscriptie afzonderlijk. Deze vertaling is de vrijere variant (*instrumental*), die gefocust is op de doelttekst. De verschillende subcategorieën, namelijk *equifunctional*, *heterofunctional* en *homologous translation* zullen per inscriptie bekeken worden. Het is deze vertaling die zal voldoen aan de eisen van transparantie, respect voor de boodschap en zoveel mogelijk behoud van de originele functie. Later zal blijken of de *instrumental translation* de overdracht van de boodschap verhindert door haar letterlijke karakter.

Wat betreft de normen die de vertalingen beïnvloeden, beschouw ik mezelf als behorende tot Nords *paraculture*, namelijk de grotere groep vertalers. Dit wil zeggen dat de normen die invloed hebben op mijn vertaling, eveneens verdeeld kunnen worden in *expectancy* en *professional norms*. De *expectancy norms* zijn afhankelijk van het doelpubliek, namelijk de Vlaamse lezer. Kijkend naar mijn eigen verwachtingen en ervaringen met vertaling lijkt het de verwachting te zijn dat een vertaling niet leest als een vertaling. Dit kan ook een rol spelen bij de letterlijke vertaling, aangezien ik als vertaler toch de neiging heb om ook een letterlijke vertaling vlot te laten lezen. De *professional norms* worden dus bepaald door de vertaalnorm die in België als standaard wordt beschouwd. Door het gebrek aan ervaring ben ik niet in staat om een duidelijke visie te hebben op die standaardnorm. Het is echter wel zo dat deze norm in de opleiding werd aangereikt. Ik vertaal dus vanuit mijn eigen ervaring in de opleiding en de inzichten die ik er heb verkregen. Al bij al blijft de invloed van normen dus vrij beperkt op het resultaat. Toch wil ik er op wijzen dat op het vlak van de vertaalstrategie de invloed van de norm eigenlijk erg ingrijpend kan zijn. Er zijn namelijk nog steeds taalgebieden waar censuur en manipulatie wel degelijk de norm is. Dit toont aan dat een norm wel degelijk een grote impact kan hebben op het vertaalproces.

2.3.1 Poëtische inscripties

2.3.1.1 Methode en problemen bij poëzievertaling

Poëzie is een veelbesproken thema in de vertaalwereld. De problematiek rond poëzievertaling heeft dan ook een uniek karakter. Sommige academici beschouwen poëzie als een onvertaalbaar genre door de problemen op zowel inhoudelijk als vormelijk vlak. De kritiek op deze visie stelt dat een vertaler 'gewoon moet durven' deze uitdaging aan te gaan. De boodschap en emotie die poëzie met zich meebrengt, zou in geen geval van verschillende culturen onthouden mogen worden door de muur die tussen het genre en vertaling zou staan (Al-Jabri, 2013).

Maar wat is eigenlijk 'poëzie'? Poëzie is een kunstvorm en heeft dus vele varianten onderhevig aan stijl, tijd en stroming. Bij de inscripties zijn er echter enkele gedichten die volgende, typische aspecten bevatten zoals gedefinieerd door Jones (2011, p. 3):

- *Marked language*. Gedichten hebben eigen structuren. Ze voldoen vaak niet aan de grammaticale normen van de taal waarin ze geproduceerd werden, maar wel aan een eigen rijmschema of ritme.
- Linguïstische patronen. Zoals al werd vermeld, volgt poëzie haar eigen patroon. Dit kan gevormd worden door een terugkomend rijmschema of een vast ritme. Vaak heeft een enkele auteur patronen die terugkomen in al zijn of haar werk. Klanken, semantische nuances en woordassociaties zijn de factoren die een linguïstisch patroon opbouwen.
- Impliciete betekenissen. Gedichten zijn niet altijd wat ze lijken. Poëzie bevat vaak een onderliggende betekenis, verwijzend naar specifieke emoties, personen, gebeurtenissen,... Deze zijn vaak erg cultuur- en tijdspecifiek en maken het belang van de context groter.
- Invloed op de lezer. Poëzie kan de lezer meenemen in een emotionele, spirituele of filosofische ervaring. Dit is echter niet uniek voor het genre, aangezien ook proza tot zulke ervaringen kan leiden. Poëzie heeft echter vaker wel dan niet als doel emoties op te wekken of inzichten te verschaffen.
- Status. Poëzie wordt in sommige kringen als 'heilig' beschouwd. De auteur heeft een kunstwerk tot stand gebracht en daar wordt in se niet aan geraakt. Dit kan echter ook gezegd worden van proza. De hoge culturele status die

poëzie verkregen heeft, komt voort uit de unieke karakteristieken die ze als genre heeft. Het is aan de vertaler om te bewijzen dat ook in vertaling die status kan gerespecteerd en naar waarde geschat worden door het doelpubliek van de vertaling.

Nu enkele karakteristieken van poëzie verklaard zijn, wordt er ingegaan op vertaalstrategieën en op de vertaalproblematiek. Hierbij worden de voor- en nadelen van een *documentary* en *instrumental translation* opgesomd. Daarna volgt een commentaar bij de vertaling van enkele poëtische inscripties.

De *documentary strategy* wordt ook beschreven als *foreignisation*. Zoals al werd vermeld, streeft deze strategie naar equivalentie en een trouwe weergave van de brontekst. Bij poëzie weerspiegelt zich dit als een soort kopie van de inhoudelijke en vormelijke aspecten. Hierbij wordt het ritme behouden met bijvoorbeeld eenzelfde aantal woorden. Er worden exacte equivalenten gebruikt, om de inhoud te bewaren. Als het taalpaar erg gelijkend is, zoals Nederlands en Duits, kan soms zelfs het rijm behouden worden. Zo sterk vasthouden aan het origineel geeft echter al te vaak bizarre of artificiële resultaten. Hierdoor gaat vaak de algemene stilistiek en dus gevoelswaarde verloren. Als deze twee niet van belang zijn in de functie van de vertaling vormt dit geen probleem. Zoals gezegd is volgens Nord de intratekstuele coherentie ondergeschikt aan de *skopos* (zie p. 12). In de historische vertaling moet dit genuanceerder opgevat worden. Als de boodschap en het begrip in gevaar komen, voldoet de vertaling niet meer aan de voorwaarden van een goede, historische vertaling. In het vertaalcommentaar zal blijken hoe ver een letterlijke vertaling dan kan gaan en welke oplossingen er kunnen aangereikt worden.

De *instrumental translation* focust op de verwachtingen die het doelpubliek heeft van poëzie. Hier zijn de gevoelswaarde en functie van het gedicht wel erg belangrijk. Dit wordt als het ware opnieuw geschreven en kan ook expliciet de betekenis uitdrukken die in de brontekst impliciet was (Ben Zid, 2014, p. 2026). De vorm is in dit geval ondergeschikt aan de semantiek en de algemene stijl van het gedicht. Zowel de vorm als de stijl getrouw weergegeven is zo goed als onmogelijk bij de meeste soorten poëzie. Als de vorm echter bijdraagt tot de gevoelswaarde, zoals rijm en ritme, dan moet deze zeker weergegeven worden in de vertaling. Het voordeel van poëzievertaling is dan ook dat de normen die poëzievertaling beïnvloeden minder

strikt zijn dan bij medische of juridische teksten bijvoorbeeld. Er is ruimte voor creativiteit en de vertaler heeft erg veel vrijheid, die zich uiteraard wel beperkt tot de opdracht. Ten eerste is er, zoals bij elke soort vertaling, de algemene, professionele norm. Zoals eerder vermeld, wordt die bepaald door de trend die professionele vertalers zetten, in dit geval in de literaire wereld. Ten tweede zijn er ook de actoren naast de vertaling, de uitgever en de revisor, die hun eigen normen hanteren. De combinatie van deze twee factoren kan de vertaler voor en tijdens het proces beïnvloeden. Deze normen vormen geen beperkingen voor de vertaler, wat in andere genres meestal wel zo is. Ze stellen echter wel grenzen om het gewenste evenwicht te vinden in het spectrum van letterlijke en vrije vertaling (Jones, 2011). Als de normen het dus toelaten, kan de vertaler erg ver van de brontekst afwijken om het voor de gevoelswaarde noodzakelijke rijm of ritme weer te geven in vertaling.

Een grote hoeveelheid aan stilistische aanpassingen wordt beschouwd als de creatievere vertalingen die verder van de brontekst staan. Als behoud van de semantiek meer naar voren komt in de vertaling dan behoud van de stijl, wordt dit beschouwd als een meer letterlijke vertaling. Academics zijn het erover eens dat er geen 'juiste' strategie of 'perfecte' vertaling mogelijk is. Het is echter wel zo dat als stilistiek volledig ten koste gaat van de semantische getrouwheid, de vertaler andere equivalenten zou moeten kiezen die de stilistiek niet teniet doen. Deze equivalenten kunnen wel nog steeds trouw zijn aan de broncultuur (Jones, 2011). In de historische vertaling kan er afgeweken worden van deze opvatting als de functie dit vraagt.

Er zijn verschillende argumenten die een *documentary of instrumental strategy* kunnen voor- en tegenspreken. Een meer letterlijke vertaling kan een goede strategie zijn bij poëzie met erg veel cultuurgebonden semantische uitdrukkingen. Het behoud van *culturemes* kan dienen als een brug tussen culturen, omdat het gedachtengoed en de literaire traditie van de broncultuur worden overgebracht. Het tegenargument hier is dat het doelpubliek daardoor de betekenis van de poëzie niet helemaal kan opnemen. Voorstanders opperen echter dat voetnoten of notities aan de zijkant dit kunnen oplossen. De vraag hierbij is hoe storend een voetnoot kan werken bij het lezen van poëzie.

Een vrijere vertaling is echter toepasbaar op verschillende soorten poëzie. De meeste academics neigen meer naar deze kant van het vertaalspectrum. Deze

strategie zou de leesbaarheid verhogen en de poëzie veel dichter bij het doelpubliek brengen. Bovendien zijn er cultuurgebonden elementen die geen enkel equivalent hebben en waar dus creatief mee omgegaan moet worden. Folkart gaat zelfs zo ver dat volgens haar de brontekst als ruw materiaal moet gezien worden, dat door de vertaler omgevormd wordt tot een eigen productie met de brontekst als basis (in Al-Jabri, 2013). Als we de *Skopostheorie* toepassen op de vrije vertaling van poëzie, moet de functie die ze heeft in de broncultuur dezelfde zijn als die van de vertaling in de doelcultuur en dus haar primaire intentie behouden (Ben Zid, 2014). De 'functie' van poëzie kan zeer verschillend zijn: referentieel (een beschrijving van personen of objecten), fatisch (wanneer het gaat om relaties en banden), appellatief (impliciet oproepen tot actie of de lezer kritisch doen nadenken) of expressief (emoties opwekken bij de lezer). Poëzie is sterk subjectief, waardoor verschillende lezers eigenlijk verschillende soorten vertalingen nodig hebben.

Al-Jabri (2013) wijst er echter ook op dat er ook een middenweg kan gevonden worden tussen beide strategieën. Hiervoor moet de vertaler zelf eveneens een dichter zijn. Zo kan hij bijvoorbeeld zowel rijm als ritme creëren in de doeltaal en tegelijkertijd de cultuurgebonden semantiek van de brontaal behouden. Volgens hem zit er altijd wat van beide strategieën in een vertaling. Het zijn echter de extremen die beter vermeden worden. Dit valt dan weer te betwisten, aangezien de vertaalopdracht soms ook bij poëzie een specifieke strategie vraagt. Hier komt weer de vooropgestelde functie van de vertaling naar voor.

Jones (2011) identificeert enkele specifieke problemen die gebruikelijk zijn bij poëzievertaling. Op het vlak van de macrostructuur is vooral de coherentie met de doelcultuur problematisch. De vertaler moet namelijk eerst identificeren wat voor beelden en emoties het gedicht oproept bij het publiek in de broncultuur. Daarna moet hij een manier vinden om dezelfde beelden en emoties op te wekken bij het doelpubliek. Hierdoor komen we bij de problemen op het vlak van de microstructuur. Het is namelijk zo dat bepaalde uitdrukkingen en woorden in de broncultuur niet hetzelfde effect hebben als hun letterlijke equivalenten in de doelcultuur. Ze hebben bijvoorbeeld niet dezelfde impliciete betekenis of het klankeffect als de woorden of woordgroepen in de brontaal. De drie *high problem potential features* van poëzievertaling zijn volgens hem op het niveau van de microstructuur rijm, ritme en semantische uitdrukkingen met zowel een letterlijke als impliciete betekenis (Jones,

2011, p. 182). De moeilijkheidsgraad van de vertaling hangt dus af van de hoeveelheid *features* die de brontekst bevat en van hun invloed op elkaar.

2.3.1.2 Vertaling en commentaar

Hieronder wordt per inscriptie besproken welke problemen beide strategieën opleverden. Deze vertalingen zijn namelijk zowel poëzievertaling als historische vertaling. Zoals vermeld, zijn beide strategieën dus toe te passen naargelang de functie die de vertaling kan uitoefenen. Hier moet vermeld dat de letterlijke vertaling niet volledig letterlijk is. Ze is gebaseerd op de principes van *documentary* en *instrumental translation* die werden uitgelegd in het theoretisch gedeelte over poëzievertaling. Bij andere soorten inscripties zal de letterlijke vertaling gebaseerd worden op andere principes.

DUITS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
Alles ist vergänglich auch Lebenslänglich	Alles is vergankelijk ook levenslang	Ook levenslang blijft niet in het gevang

Dit gedicht heeft een referentiële functie, omdat het verwijst naar een idee of motto van een persoon. Het is een combinatie van het expressieve en operatieve type. Dit is van belang in de vrije vertaling, waar de functie van het historisch origineel behouden wordt. In de letterlijke vertaling kan er meer de nadruk gelegd worden op de semantiek. Het rijm voegt namelijk enkel gevoelswaarde toe aan de boodschap, maar maakt niet deel uit van de boodschap zelf. Hier is een woord-voor-woordvertaling dus perfect mogelijk. Ze voldoet aan haar functie, namelijk informeren zonder de voorwaarden van de historische vertaling te schenden.

De vrije vertaling, die een 'perfecte' oplossing zou moeten bieden, is net iets moeilijker. Het belangrijkste probleem in dit gedicht is het rijm, met name het gebrek aan rijmende, letterlijke equivalenten voor 'vergankelijk' en 'levenslang'. Bij de vrije vertaling staat stilistiek voorop. Hier heb ik geprobeerd om er ook echt een 'motto' van te maken. Om dit te bereiken, heb ik wel geen standaardtaal gebruikt. Kijkend naar het doelpubliek en de functie van de vertaling vond ik dit toelaatbaar. Dit maakt van de vertaling een *homologous translation*, aangezien zowel de functie als

originaliteit van het origineel bewaard bleven, maar ik naar een uitdrukking in de doeltaal heb gegrepen.

DUI TS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
Hier in diesem schlimmen Hause haben gelegen wir zu zehn.	Hier in dit verschrikkelijke huis lagen wij met z'n tien.	Hier in dit verschrikkelijke huis lagen wij met tien.
Aber nichts kann uns erschüttern - deutsche Treu am deutschen Rhein.	Maar niets kan ons raken - Duitse trouw aan de Duitse Rijn.	Toch kan niets ons raken - Duitse trouw aan de Duitse Rijn zoals voordien.
Zehn augen stehn voll Tränen, und mein Herz das schwimmt in Blut. Schatz, ich kann Dich nicht vergessen, denn Du warst mir allzeit gut.	Tien ogen staan vol tranen en mijn hart dat zwemt in bloed. Schat, ik kan je niet vergeten, want voor mij was je altijd goed.	Tien ogen staan vol tranen, en mijn hart zwemt in bloed. Schat, ik kan je niet vergeten, want voor mij was je altijd goed.
Stehst Du einst bei einer andern, die Du lieber hast als mich, sag ihr nichts von unsrer Liebe, sage ihr nur, Du kennstest mich.	Sta je ooit bij iemand anders, die je liever hebt dan mij, zeg haar niets van onze liefde, zeg haar enkel je kent mij.	Als je ooit een ander vindt, waar je meer van houdt dan mij, vertel dan niets over onze liefde, vanaf nu ben je vrij.
Stehst Du einst an meinem Grabe,	Sta je ooit aan mijn graf,	Sta je ooit aan mijn graf,

störst mir nicht meine Ruh. Denk, was ich gelitten habe, gönne mir die ewige Ruh. Peterjung unsre Liebe deckt mich zu.	stoor me niet in mijn rust. Denk aan hoe ik geleden heb, gun mij de eeuwige rust. Peterjung, onze liefde dekt me toe.	stoor me niet terwijl ik slaap. Denk aan mijn leed, en gun mij die eeuwige rust, Peterjung, met onze liefde die me zacht kust.
---	---	---

Dit gedicht is een combinatie van verschillende functies. Referentieel, aangezien er verwezen wordt naar een bepaalde relatie met een bepaalde persoon. Expressief, aangezien er een waarde toegekend wordt aan die relatie. Fatisch, aangezien de relatie tot die persoon op een bepaalde manier afgebroken wordt. Het teksttype neigt naar de expressieve kant, aangezien de vorm van de boodschap een belangrijke factor is van de gevoelswaarde die op de ontvanger overgebracht wordt.

In de letterlijke vertaling gaat er rijm verloren, maar niet overal. Door de sterke semantische gelijkenissen wordt het rijm soms automatisch door de exacte equivalenten behouden. Het geheel voldoet aan de functie van de vertaling, maar voelt niet meer aan als een gedicht door de stoeve constructies en herhalingen. In de vrije vertaling is er verder afgeweken van de brontekst om de stoeve constructies die in de letterlijke vertaling voorkwamen te vermijden. De melancholiek van het gedicht wordt opgebouwd door de rijm en het ritme. Om het even vloeiend te laten klinken, maar geen elementen uit de boodschap verloren te laten gaan, moest er wel vrij ver afgeweken worden. Dit is een goed voorbeeld van de *high problem features* die op elkaar inwerken bij poëzie. De vertaler moet hier voor zichzelf uitmaken aan welke kenmerken van het gedicht hij het meeste belang hecht om de boodschap optimaal over te brengen. Alle functies van de brontekst werden hier gerespecteerd en het expressieve karakter komt ook terug in het Nederlands.

Het historische karakter van het gedicht heeft voor een bijkomend problemen gezorgd. De uitdrukking ‘deutsche Treu am deutschen Rein’ bijvoorbeeld. Dit is een tijds- en cultuurgebonden uitdrukking. Er zijn enkele, onofficiële verwijzingen naar het

Duitse lied 'Wacht am Rhein' dat eind negentiende eeuw als volkslied werd gebruikt. Er is echter geen enkele zekerheid dat hiernaar verwezen wordt. Hier worden de drie problemen van het grote verschil in tijdsgeest, plaats en actor samengebracht. In de letterlijke vertaling is de meest logische keuze een letterlijke weergave. Paratekst is geen optie, aangezien deze uitdrukking bijna nergens anders voorkomt en er dus geen extra uitleg of bronvermelding bij kan gegeven worden. In de vrije vertaling kan er gekozen worden voor descriptieve, connotatieve of generaliserende equivalenten die de cultuurgebonden elementen vervangen door elementen die wel een beeld oproepen bij de doelcultuur. Dit doet in historische vertaling echter af aan de sfeer die in een vrije vertaling opgeroepen wordt. De grote verscheidenheid aan nationaliteiten van gevangenen die de inscripties creëerden, moet ook in vertaling duidelijk worden. Dit element duidt op de Duitse nationaliteit van de gevangene, informatie waar ook het doelpubliek recht op heeft.

DUITS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
Ich such' ne kleine Zelle mit einpaar Tierchen drin, das ich nicht so alleine in dieser Zelle bin	Ik zoek een kleine cel met een paar diertjes erin zodat ik niet zo alleen in deze cel ben	Ik zoek een kleine cel met een paar diertjes klein, zodat ik niet zo alleen in deze cel zou zijn.
Ich zieh mit meinen Sachen, die mir viel Freude machen, in diese Zelle ein & wart' auf den Befreiungschein	Ik trek deze cel in met mijn spullen die me vrolijk maken en wacht op het bevrijdingsbevel.	Ik trek me met m'n spullen, die me met vreugde vullen, terug in deze cel en wacht op het bevrijdingsbevel.
So in den ersten Tagen muss ich mich mit Brot fein sparen	De eerste dagen moet ik dus mijn brood goed sparen	De eerste dagen hou ik mijn brood dus dicht bij mij.
Ich brauche meine Kräfte für diese alten Säcke, die hier in	Ik heb mijn krachten nodig voor deze oude zakken die hier in dit	Ik heb m'n krachten nodig voor die oude zakken, die in dit huis

diesem Haus leben in Saus u. Braus. Bis die Amerikaner nahn.	huis op grote voet leven. Tot de Amerikanen naderen.	leven in het feestgedruis. Want de Amerikanen komen dichtbij.
---	--	--

De functie van dit gedicht is gedeeltelijk referentieel en expressief. Het verwijst namelijk naar de slechte omstandigheden waarin de gevangene zich bevond. Tegelijk drukt het de woede uit tegenover de Gestapo's die het huis bewonen en de gevangenen terroriseren. Het teksttype is moeilijker te bepalen door de uitzonderlijke combinatie van functies die op verschillende plaatsen in het gedicht voorkomen. Naar mijn mening neigt het type eerder naar de expressieve kant, aangezien de vorm van het gedicht de gevoelswaarde erg versterkt, zeker in het laatste vers. Dit is bepalend voor de vorm van de vrije vertaling.

Aangezien het gedicht ook een referentiële functie heeft, is het aangeraden om semantische equivalenten te vinden die zo dicht mogelijk bij de betekenis aanleunen. Ik ben dus in de letterlijke vertaling enkele keren van het rijmschema afgeweken, omdat de betekenis van het gedicht veel informatie kan verschaffen voor historisch onderzoek. Het is eigenlijk een getuigenis van de tijdsperiode en situatie waarin deze gevangene zich bevond. Voor de functie van de letterlijke vertaling is de referentiële kant van de brontekst dus bepalend.

In de vrije vertaling kan er wel afgeweken worden van de referentiële functie en in plaats daarvan de nadruk gelegd worden op het expressieve aspect. Aangezien in de vrije vertaling het rijm toch net iets meer naar voren komt dan in de brontekst, is dit een *heterofunctional translation*. Dit wil zeggen dat de hiërarchie van de functies van de brontekst verschoven is in de vertaling. Ik heb dus geprobeerd om het opbouwende ritme van het gedicht en het rijm te behouden en zelfs te versterken. Zo wordt de expressieve functie in de vertaling het belangrijkste, aangezien de sfeer en de emotie die ze opwekt voorop staan.

Een opvallend probleem in de brontekst was de *cultureme* 'in Saus und Braus leben'. Hier wordt duidelijk hoe een uitdrukking verschillende equivalenten kan hebben in de doeltaal. Het is dan ook erg moeilijk om het juiste equivalent te vinden dat de lading

van het Duitse spreekwoord helemaal dekt. Bovendien is dit een historische vertaling en kan de uitdrukking in die tijdsperiode anders gebruikt zijn geweest dan in het huidige Duits. Enkele opties voor de vrije vertaling waren ‘Bourgondisch leven’, ‘leven als God in Frankrijk’, ‘op grote voet leven’ of zelfs ‘braspartijen houden’¹. Het beeld dat het spreekwoord oproept, kan duiden op de verkwistende levensstijl van de Gestapo, maar ook op al het drinken en eten dat de Gestapo voor de neus van de gevangenen verbruikte. Al deze uitdrukkingen zouden geschikt zijn voor een vrije vertaling die geen rekening houdt met het historische aspect. Het lijkt namelijk erg vreemd om geografische verwijzingen zoals ‘Bourgondisch’ en ‘Frankrijk’ te gebruiken in een historische vertaling die toch zoveel mogelijk neutraal en transparant probeert te blijven. Het evenwicht tussen *aduequacy* en *acceptability* zou dan erg verstoord zijn door het overwicht bij *acceptibility* te leggen. Een neutrale uitdrukking is dus de betere optie. Wat er nu exact mee bedoeld werd, is niet te achterhalen. Ik heb dus rekening gehouden met het rijm en zo geprobeerd om er een duidelijke betekenis aan te geven zonder de boodschap te verstoren. Mijn equivalent is eerder connotatief, omdat het dezelfde graad aan negativiteit bevat, maar niet helemaal dezelfde betekenis heeft.

DUITS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
Kinder müssen kommen für den Krieg	Kinderen moeten komen voor de oorlog	Kinderen moeten komen voor de strijd
Räder müssen rollen für den Sieg	Raderen moeten rollen voor de overwinning	Wielen rollen ratelend wijd en zijd
Köpfe müssen rollen nach dem Krieg	Koppen moeten rollen na de oorlog	Koppen moeten rollen na de strijd
Ihr könnt mich nicht wenn ich nicht will.	Jullie kunnen me niet als ik niet wil.	Je kunt niet als ik niet wil.

¹ Dit zijn suggesties van professionele vertalers actief op ‘Yammer’, een platform van de Belgische Kamer voor Vertalers en Tolken waar onder andere vertalers samen komen om elkaar te helpen in hun professionele activiteit.

Dit gedicht heeft vooral een appellatieve functie, omdat het de lezer oproept om kritisch na te denken over de oorlog. Er zijn bronnen die beweren dat deze tekst ook al werd gebruikt op pamfletten van de *Edelweisspiraten* om op te roepen tot protest. Hier zijn echter geen bewijzen meer van. Er zit ook zoals steeds bij deze gedichten een expressieve functie in vertrekkend vanuit de frustratie van de auteur, maar naar mijn gevoel is dit minder sterk aanwezig dan het appellatieve aspect. Het teksttype is expressief, omdat het ritme en de klankeffecten een soort ‘militaire kadans’ geven aan het geheel, wat belangrijk is voor de ervaring van de lezer.

In de letterlijke vertaling is het rijm verloren gegaan, doordat de functie van de vertaling dit opdroeg. Om een rijm te forceren, moet er in de letterlijke vertaling te ver afgeweken worden van het origineel, waar de focus echt ligt op de brontekst.

Naar mijn mening bouwen eerder het ritme en de combinatie van klanken de hele sfeer op. Om deze reden is er in de vrije vertaling meer aandacht besteed aan behoud van klankeffecten en ritme dan aan behoud van rijm en semantiek. In ‘Räder müssen rollen’ hoort de lezer bijna letterlijk de tanks voorbijrollen. Hier was er in de vrije vertaling dus plaats om verder af te wijken, waardoor zowel klankeffect als rijm bewaard zijn gebleven. De tekst is nog transparant genoeg om aan de voorwaarden van historische vertaling te voldoen.

In het voorlaatste vers zou er ook gezocht kunnen worden naar een andere optie om de herhaling van ‘strijd’ te vermijden. Dit vormt echter een mooie tegenstelling met ‘voor de strijd’ in het eerste vers. Dit gedicht toont aan dat respect voor rijm niet steeds noodzakelijk is. Soms zijn andere opties net iets té creatief, waardoor betekenis of algemene sfeer verloren gaan. Het hele gedicht lijkt inderdaad een samenvoeging te zijn van verschillende slogans en slogans moeten een zeker ritme hebben om onthouden te worden. Dit is belangrijker dan het geheel te laten rijmen, waardoor misschien de appellatieve functie verloren zou gaan.

DUITS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
Drei Rosen im Garten	Drie rozen in de tuin	Drie rozen in de tuin
Drei Tannen im Wald	Drie dennen in het bos	Drie dennen in het bos
Lass mich nicht länger	Laat me niet langer	Laat me niet langer

warten und küsse recht bald.	wachten en kus me snel.	wachten en kus me snel met een blos.
------------------------------	-------------------------	--------------------------------------

Dit liefdesgedicht heeft een fatische functie, aangezien het een fictieve relatie opbouwt. Het behoudt namelijk de relatie tegenover een 'geliefde' en drukt de gevoelens uit tegenover die persoon. De ondergeschikte functie is hier appellatief, aangezien er aangezet wordt tot een actie. Hoewel dit erg duidelijk aanwezig is in de brontekst, is het naar mijn mening niet de intentie geweest van de actor. Het teksttype is van het expressieve type. De tekst drukt namelijk inhoudelijk emotie uit die wordt versterkt door de vorm ervan. Hier is die vorm dus wel degelijk belangrijk voor de vrije vertaling die voorrang zal geven aan de fatische functie.

Het gedicht is gebaseerd op een oud liedje dat in 1905 gepubliceerd werd in de verzameling 'Macht auf das Tor' van Maria Kühn (Zachchial, 2012). Andere versies werden gepubliceerd in 1921 en 1940. Het originele versje is dan ook helemaal anders:

“Drei Rosen im Garten
drei Ilgen im Wald
im Sommer ist´s lieblich
im Winter ist´s kalt”

De inscriptie is dus vermoedelijk een lokale, persoonlijke of tijdsgebonden variant met behoud van het rijmschema. Dit is echter erg moeilijk te achterhalen bij courante volksliedjes en versjes.

De letterlijke vertaling is trouw aan haar eigen functie, wat erg duidelijk wordt als de brontekst er naast ligt. Deze vertaling verliest haar poëtische eigenschap, aangezien de rijm verloren gaat. De fatische functie van de brontekst zit er nog wel in door het behoud van de imperatieven.

Het rijmschema kon dus enkel behouden worden in een vrijere variant. Hier kan er wat meer afgeweken worden, waardoor de algemene stijl en 'zeemzoete' sfeer van het gedicht bewaard worden. Ook de link met de eerste twee zinnen is door het rijm

weer duidelijk. Dit is niet zo in de letterlijke variant. Het verlies aan intratekstuele coherentie verhindert op een bepaald niveau de informatieoverdracht naar de lezer toe. De informatie zelf wordt wel overgebracht, maar de boodschap is niet helemaal duidelijk. Het rijm in de vrije vertaling laat wel zien dat het om een gedicht gaat, wat de eerste twee zinnen verklaart. Dit is dus een goed voorbeeld van een letterlijke vertaling die door haar functie de boodschap verhindert, ook al zou de intratekstuele coherentie steeds ondergeschikt moeten zijn aan de *skopos* (zie p.12).

DUITS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
Vielleicht kommt die Stunde, vielleicht darf ich gehen	Misschien komt het uur, misschien mag ik gaan	Misschien komt de dag dat ik mag gaan
Vielleicht können wir sagen, Gestapo ade.	Misschien kunnen we zeggen, Gestapo vaarwel.	Misschien kunnen we zeggen: Gestapo vaarwel.
In der Heimat, in der Heimat da gibts ein Wiedersehen.	Thuis, thuis, Daar is er een weerzien.	Thuis in het vaderland komt het weerzien eraan.

De functie van dit gedicht is eerder moeilijk te bepalen. Het is referentieel, aangezien het verwijst naar de hoop op bevrijding, maar ook fatisch, omdat het de relatie tussen de gevangene en de Gestapo duidelijk uitdrukt. Het teksttype is expressief, omdat het hele gedicht bijna klinkt als een hoopvol zegelied. Zonder het rijm had het gedicht een veel triestere klank. Dit is dan ook gebeurd in de letterlijke vertaling. Door het rijm weg te laten klinkt het hele gedicht wanhopiger. De vrije vertaling heeft een zeker ritme door het rijm, waardoor de originele functie van het gedicht bewaard blijft. Door het historisch karakter van de inscriptie blijft het echter moeilijk om de functie te bepalen, aangezien door het grote tijdsverschil de actor niet meer gecontacteerd kan worden.

Dit gedicht had een *cultureme*, namelijk het tussenwerpsel 'ade'. Dit wordt in 'Duden Online' bestempeld als verouderd taalgebruik. Het woord stamt af van het Franse 'adieu' en heeft dan ook die betekenis. Omdat het om ouder taalgebruik gaat, is het de keuze van de vertaler om al dan niet een verouderde vorm van de doeltaal te gebruiken. Wanneer dit het geval is, moet dit wel consequent zijn en passen in de intentie en functie van de vertaling. Bovendien moet de vertaler kunnen argumenteren dat het equivalent wel degelijk uit die tijdsperiode stamt en in die context gebruikt werd. Ik heb voor een generaliserend equivalent gekozen dat de volledige semantische en emotionele lading dekt. Hoewel Duden als synoniem 'Auf Wiedersehen' geeft, wat eerder duidt op een 'tot ziens', opteer ik eerder voor een 'vaarwel'. Dit woord heeft naar mijn mening een definitievere connotatie die de gevangene er ook aan wou geven.

Ten tweede was er een kort rijm tussen 'gehen' en 'Wiedersehen'. Zoals in vorige gedichten is het rijm in de letterlijke vertaling verloren gegaan omwille van de functie. Dit verhindert echter niet de informatieoverdracht. In de vrije vertaling is het rijm wel behouden zonder de boodschap te verhinderen en zelfs zonder al te ver af te wijken van de brontekst.

2.3.2 *Scheldwoorden en uitdrukkingen*

Scheldwoorden of 'sterke taal' zijn erg gebonden aan de taal zelf en haar socioculturele context. Sommige linguïsten zouden scheldwoorden zelfs als een nieuwe woordklasse benoemen. Ze zijn uniek, omdat ze erg subjectieve reacties oproepen, beter onthouden worden dan andere woordenschat en meer aandacht trekken dan neutrale woorden door hun emotionele lading (Ferré, 2010:761). De pragmatische intentie van scheldwoorden vraagt een erg specifieke competentie van de vertaler, namelijk het aanvoelen van de emotionele lading die scheldwoorden met zich meebrengen zowel in de bron- als in de doeltaal. De vertaling van scheldwoorden moet het resultaat zijn van een weloverwogen keuze die rekening houdt met de idiomatische voorkeur van de doeltaal, de context waarin de vertaling gepubliceerd wordt en opnieuw de functie die ze vervult. Enkel zo kunnen scheldwoorden dezelfde impact hebben op het doelpubliek als op het publiek in de brontaal.

DUI TS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
Leckt mich alle am Asch	Kus allemaal mijn kloten	Kus allemaal mijn kloten
Aschlöscher	Klootzakken	Klootzakken
Ihr Aschlöcher der Gestapo	Jullie klootzakken van de Gestapo	Klootzakken van de Gestapo
Quatsch mit Soße!	Zever in pakjes!	Zever in pakjes!
Funz Heil Hitler	Kut Heil Hitler	Kuthitler

De functie van deze scheldwoorden is dan ook expressief en fatisch, aangezien ze een sterk waardeoordeel uitdrukken en de relatie beschrijven tussen de gevangenen en de Gestapo. Het teksttype is vooral expressief, omdat de specifieke vorm van scheldwoorden en hun combinatie met leestekens steeds een specifiek soort gevoel oproepen.

De letterlijke en vrije vertaling zijn in de meeste gevallen hetzelfde. Kijkend naar de functie van de letterlijke vertaling zou een woord-voor-woordvertaling niet bijdragen tot haar functie, namelijk historisch onderzoek. Hier heeft de vertaler de 'luxe' om wel letterlijk te vertalen en de betekenis in voetnoot te zetten. Een woord-voor-woordvertaling met voetnoot zou echter niet voldoen aan de voorwaarden van de historische vertaling, aangezien de boodschap er door verloren gaat. Dit soort vertaling heeft namelijk geen enkele connotatie in het Nederlands waardoor er niet meteen duidelijk is dat het om een scheldwoord gaat, wat toch wel de essentie van de boodschap is in de brontekst. Het kan echter ook andersom door de vrije vertaling te gebruiken en de woord-voor-woordvertaling in de voetnoot te plaatsen. Dit is enkel nodig als de functie dit vraagt, zoals bijvoorbeeld in een linguïstisch onderzoek naar manieren om te schelden in verschillende talen. Dit is hier niet het geval en dus ook niet van toepassing.

Aangezien dit een historische vertaling is, moet de vertaler rekening houden met het historisch taalgebruik en dit ook weergeven in de vertaling. Het equivalent 'klootzak' is vrij algemeen en niet tijdsgebonden. Hierdoor komt de boodschap over en klinkt de vertaling toch niet al te modern. De vrije vertaling is dan ook zoals reeds gezegd een

poging om de emotionele lading van de Duitse scheldwoorden weer te geven. Deze vertaling is een weergave vanuit mijn socioculturele context. Dit wil zeggen dat bijvoorbeeld een vertaler uit Nederland deze scheldwoorden misschien heel anders zou weergeven. Zoals in de inleiding werd vermeld, ga ik uit van een algemeen, Vlaams doelpubliek. Er is dus geen reden om te censureren of net te gaan versterken. In het onderzoek naar de ervaringen van andere vertalers waren er echter wel vertalers met een andere nationaliteit die scheldwoorden wel hebben gecensureerd. Dit hing samen met hun verouderd of regionaal gebruik. Omdat de onzekerheid over de betekenis van het woord te groot was, heeft de vertaalster ervoor gekozen om geen risico's te nemen. Op het vlak van taalvarianten moet inderdaad de sterkte van het scheldwoord in de brontaal bepaald worden. Vertalers hebben vaak de neiging om een standaardvariant of mooiere optie te gaan zoeken (Apelkvist, 2012).

Bij een historische vertaling zoals deze is het tijdsverschil dan ook een extra uitdaging. Maar ook in de doeltaal blijft dit een zeer subjectieve beslissing. Wat voor de ene vertaler met zijn eigen socioculturele achtergrond als sterk of zelfs vulgair beschouwd wordt, kan voor de andere vertaler als normaal, dagelijks taalgebruik gezien worden. Al deze kleine nuances maken van de vertaling een erg subjectief resultaat. Om dit te vermijden, kan de vertaler opteren voor een samenwerking met andere vertalers en een revisor. Zo wordt het taalgebruik meer veralgemeend. Bovendien kunnen ook het doelpubliek en de socioculturele context waarin de vertaling gepubliceerd wordt een grote rol spelen in de beslissingen die tijdens het vertaalproces gemaakt worden.

Uitdrukkingen zoals 'Quatsch mit Soße' of zoals eerder gezegd 'Leckt mich alle am Asch' vormen eigenlijk hetzelfde probleem als de scheldwoorden. Het enige verschil hier is dat de uitdrukkingen nog gebruikt worden. Er zijn verschillende strategieën voor de vertaling van spreekwoorden, namelijk (Ingo in Apelkvist, 2012:231):

- Een vergelijkbare uitdrukking in de doeltaal
- Een woord-voor-woordvertaling
- Een verklarende vertaling

Daarnaast zou het ook nog kunnen dat een woordgroep in de brontaal vertaald wordt met een uitdrukking in de doeltaal. Zoals al werd vermeld bij de scheldwoorden, zijn

de eerste en de tweede optie de meest logische voor een historische vertaling afhankelijk van de functie. De derde optie, een verklarende vertaling, kan zowel bij de *documentary* als bij de *instrumental translation* geplaatst worden. Voor de vrije vertaling is een verklarend alternatief enkel bruikbaar als de vertaler de nood heeft om te censureren, als er echt geen equivalente uitdrukking is of als de woord-voor-woordvertaling geen betekenis heeft in de doeltaal. Als het echter gaat om een expressieve tekst met een expressieve functie die in de doeltaal behouden wordt, is er wel nood aan een uitdrukking. Zo kunnen sfeer en emotie optimaal overgebracht worden op het doelpubliek. Deze uitdrukking mag naar mijn mening dan wel iets verder afwijken van de originele zolang de boodschap gerespecteerd wordt.

2.3.3 Citaten

In de inscripties komen ook enkele citaten voor. Sommige zijn niet te achterhalen, andere zijn dan weer heel duidelijk terug te vinden. Hier stelt de temporele afstand wel eens een probleem, vooral bij citaten die verwijzen naar bijvoorbeeld literaire werken die door de tijd heen verloren zijn gegaan. Bovendien moet de vertaler ook rekening houden met een al dan niet bestaande vertaling. Als er namelijk al een officiële vertaling bestaat die wel degelijk gebruikt wordt in de eigen vertaling, dan moet dit hierbij vermeld worden. Belangrijk hierbij is ook de vermelding van de tijd waarin de vertaling gemaakt werd. Als de vertaling erg gedateerd is of er al te veel ‘hervertalingen’ geproduceerd zijn, kan de vertaler er beter voor kiezen om een eigen vertaling te produceren die aangepast is naar eigen normen, doelpubliek en huidige socioculturele context. Voor een letterlijke vertaling kunnen vorige vertalingen wel interessant zijn, om bijvoorbeeld de evolutie van vertaling te bestuderen ten opzichte van de letterlijke versie. Ook dit kan het onderwerp zijn van historisch onderzoek.

DUI TS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
Wer nicht liebt „Wein, Weib & Gesang der bleibt ein Narr sein Leben lang 5.11.44, M.W.	Wie niet houdt van „Wijn, Wijf en Gezang” blijft een nar zijn leven lang 5.11.44, M.W.	Wie niet houdt van ‘wijn, wif en gezang’ blijft een sukkel zijn leven lang 5.11.44, M.W.

Net zoals bij de vorige inscripties, wordt er eerst de functie en het teksttype van elke inscriptie afzonderlijk bepaald. Hier is dit moeilijker, aangezien humor erg verschillende intenties en dus ook functies kan hebben. Voor mij heeft dit citaat, in deze context, de intentie om te amuseren, om te laten zien dat de auteur ervan nog niet alle moed verloren heeft. Het heeft een referentiële functie, aangezien het verwijst naar een vaak gebruikte grap, maar is wel van het expressieve type. Er wordt namelijk niet expliciet een emotie uitgedrukt, maar de vorm maakt wel dat we de tekst als humoristisch wordt ervaren en bijvoorbeeld niet als beledigend.

Dit eerste 'citaat' werd in deze categorie opgenomen, omdat het een welbekende grap is voor Duitstaligen. Er bestaan dan ook meerdere varianten op. Low (2011) wijst erop dat humor vertalen zeker niet onmogelijk is. Het belangrijkste is dat de humor duidelijk aanwezig is in de doelttekst, maar de doelttekst hoeft daarvoor helemaal niet volledig trouw te blijven op de brontekst. De grap moet ook niet 'even grappig' zijn als die in de brontekst, aangezien wat culturen en individuen 'grappig' vinden, moeilijk te meten is. Hij definieert dan ook vier vragen die de vertaler kunnen helpen bij de vertaling van humor:

- Wat is het genre, de context, de functie, de algemene toon?
- Wat voor humor is het? Zwart, complex, impliciet...?
- Is de humor specifiek aan de taal of niet?
- Is de humor specifiek aan de cultuur of niet?

In dit geval zijn de context en de functie al bekend. De functie is hier uitzonderlijk niet hetgene waar het meeste rekening mee gehouden moet worden. Hier bepaalt het type wat voor vertaling er zal ontstaan. Als de functie het belangrijkste zou zijn, zou de vrije vertaling ook referentieel moeten zijn en dus verwijzen naar een welbekende grap in het Nederlands. In de historische vertaling zou dit echter veel te ver af gaan wijken van de brontekst, waardoor de vertaling niet meer transparant is.

Hier is de soort humor vrij expliciet en steunt hij vooral op de vorm. In dat opzicht is hij wel specifiek aan de taal, maar niet aan de cultuur, aangezien er geen cultuurspecifieke elementen aanwezig zijn. Deze twee laatste kenmerken zorgen voor de grootste problemen in de vertaling. Toch is cultuurspecificiteit in kleine mate ook hier aanwezig, aangezien in de huidige maatschappij 'Weib' wel eens als

vrouwonvriendelijk beschouwd zou kunnen worden. Deze grap kan dus ook een probleem vormen door het tijdsverschil, aangezien de positie van de vrouw door de jaren erg geëvolueerd is. Het is echter niet de taak van de vertaler om te gaan censureren als het onderwerp niet als fundamenteel beledigend wordt beschouwd. Zeker bij historische vertaling, met de functies die ik vooropgesteld heb, is dit niet wenselijk. Censuur zou het doelpubliek de gevoelswaarde van de inscriptie ontnemen. Zoals Low (2011, p. 69) zelf concludeert: “To translate a joke in a way that cannot elicit a smile is a betrayal, no matter how semantically accurate it may seem [...]” Hij voegt hieraan toe dat er verschillende strategieën bestaan om humor te vertalen. Enkele bruikbare voor de inscriptie zijn:

- Compenseren in soort. Als de humor niet overkomt in de doeltekst door dezelfde soort humor te gebruiken, kan de vertaler overgaan op een ander soort humor. In deze inscriptie is dit rijm. Als dit niet kan in vertaling, zou er ook een ander soort woordgrapje gebruikt kunnen worden.
- Expliciet zijn. De vertaler kan er een extra woordgroep of zin aan toevoegen om het geheel beter te laten doordringen bij het doelpubliek van de vertaling.
- Overdrijven. Als de humor echt heel erg impliciet is in de brontaal, kan de vertaler altijd overdrijven en de grap verder uitbreiden.

Nu de soort humor van de inscriptie geanalyseerd is, kan ik de strategie kiezen die ik zal toepassen op de vertaling. Voor de letterlijke vertaling blijf ik trouw aan de brontekst en moet er eigenlijk geen compenserende strategie toegepast worden. Zoals eerder gezegd, is de functie van de vertaling cruciaal voor een humorvertaling. Aangezien de functie van de vertaling historisch onderzoek is, moet de humor dus niet ‘even grappig zijn’. Het moet echter wel duidelijk zijn dat het om humor gaat. De beschikbare equivalenten in het Nederlands leenden zich toevallig perfect tot het behoud van rijm, vorm en dus ook humor.

In de vrije vertaling heb ik ook geen van de bovenstaande strategieën toegepast, aangezien bleek dat dit bij historische vertaling niet gewenst is. Het doelpubliek mag in geen geval het gevoel krijgen dat het een hedendaagse tekst leest. Ook al zal het rijm misschien niet hetzelfde effect hebben op het doelpubliek van de vertaling, toch is deze humor specifiek aan die context en die persoon. Net daarom moet het behouden worden. Bovendien hoort het niet enkel grappig te zijn in deze context,

maar ook het gevoel van ‘hoop’ over te brengen. In dit geval vind ik dus trouw aan de brontekst wel belangrijk, ook in de vrije vertaling. Wat mogelijk zou vervangen kunnen worden, is ‘Narr’, aangezien het doelpubliek zich daar nu misschien maar weinig bij kan voorstellen. De vraag hier is of dit dan te modern is naar de brontekst toe en het historische karakter zo verdwijnt. Andere opties zouden ‘clown’ of ‘sukkel’ zijn. Ook het gebruik van ‘wijf’ is misschien niet voor elk doelpubliek geschikt, maar net zoals bij de scheldwoorden zie ik geen nood om te censureren. Bovendien blijft zo de alliteratie ook in de vertaling behouden.

DUITS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
Salomon, der Weise, spricht: „laute Pfürtze stinken nicht, aber die da leise schleichen, stinken, dass die Steine weichen!“	Salomon de Wijze zegt: „luide scheten stinken niet, maar de stille die zich wreken, stinken zo dat de stenen ervan breken!“	Salomon, de wijze, zegt: „luide scheten stinken minder dan de stille stinkerds waar rotte lijken van staan te kijken!“

Net zoals het vorige ‘citaat’ is de originele auteur ervan niet te achterhalen, aangezien deze grap al erg lang in de Duitse taal is ingebed. Er bestaan dan ook opnieuw verschillende varianten van. De functie en het teksttype blijven hetzelfde, omdat ook hier de vorm de humor bepaalt. De soort humor is eveneens zeer gelijkend. Het gedicht is specifiek aan de taal door het rijm, maar het bevat opnieuw geen cultuurspecifieke elementen. Er bestaat ook geen officiële, Nederlandstalige versie van. Net zoals bij de vorige grap moet er wel weer rekening gehouden worden met het culturele verschil tussen doelpubliek van de bron- en doelttekst. Deze grap zou namelijk als vulgair beschouwd kunnen worden als er, zoals in dit geval, vertaald wordt voor een algemeen doelpubliek. Opnieuw heb ik niet het gevoel dat de vertaler hoort te censureren, uit respect voor de objectiviteit die van een historische vertaling verwacht wordt. Voor de letterlijke vertaling heb ik erg vastgehouden aan zowel rijm als betekenis. Dit maakt de vertaling iets stroever, maar geeft de betekenis en de

humor tegelijk het beste weer voor de functie die de letterlijke vertaling vervult. De vrije vertaling laat plaats voor humor die dezelfde sterkte en gevoelswaarde heeft. Ik heb hier dan ook Lowes (2011) strategie ‘overdrijven’ gebruikt om de functie van de vertaling te optimaliseren. Een creatieve vertaler kan hier dus ook meerdere versies voor verzinnen binnen de grenzen van de historische vertaling. Dit wil zeggen zonder de link met de brontekst te verliezen en met respect voor de boodschap. Het doelpubliek mag in geen geval vergeten in welke context de brontekst werd geproduceerd als het de vertaling leest.

DUITS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
Alles rächt sich auf Erden	Alles op aarde wreekt zich	Alles op aarde wreekt zich

‘Alles rächt sich auf Erden’ is een citaat uit het boek ‘Wilhelm Meisters Lehrjahre’, geschreven door Goethe in 1782. Het boek werd al erg veel vertaald, onlangs nog in 2013 door Ria Van Hengel. Aangezien er dus al erg veel interpretaties aan het citaat werden gegeven, leek het me veiliger er een eigen interpretatie van te maken. Des te meer omdat het citaat hier in zijn eigen tijdsperiode en context staat. Het lijkt hier meer een uitroep van hoop dat op een dag gerechtigheid zal geschieden tegenover al diegenen die de gevangenen onrecht hebben aangedaan. Het kan natuurlijk ook een opwelling van woede zijn of een manier om zichzelf gerust te stellen. Opnieuw kan dit het vertaalproces bemoeilijken, aangezien de intentie van de gevangene niet meer achterhaald kan worden. Het citaat heeft een referentiële functie en is van het operationele type. Het is dus een korte zin die een duidelijk idee en een duidelijke emotie weergeeft, waardoor geen van beide vertalingen problemen opleveren.

2.3.4 *Andere boodschappen*

De volgende inscripties zijn algemene boodschappen die noch poëtisch, noch humoristisch, noch een citaat zijn. Het zijn uitroepen, getuigenissen en de laatste boodschappen aan geliefden. Er zijn dan ook enkele inscripties die enkel een letterlijke vertaling hebben, omdat ze zelf erg woordelijk zijn opgesteld.

DUIITS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
Mijn liebes Peterle	Mijn lief Peterke* *Verkleinwoord, achtervoegsel '-le' geen standaardtaal	Mijn lief Peterke

Hier is de functie van de tekst en het teksttype moeilijk te bepalen, aangezien het meer gaat om een woordgroep. De functie zou wel kunnen beschouwd worden als expressief en fatisch, door het gevoel dat uitgedrukt wordt naar een persoon toe. Aangezien het verkleinwoord 'Peterle' geen standaardtaal is, moet dit ook zo weergegeven worden in vertaling omwille van transparantie en trouw aan de brontekst. In de letterlijke vertaling moet dit echter wel aangegeven worden in een voetnoot, aangezien dit belangrijk kan zijn voor historisch onderzoek naar bijvoorbeeld de afkomst van de gevangene of naar het gebruik van verkleinwoorden. De vrije vertaling heeft als functie om de lezer sfeer en emotie te laten ervaren, een voetnoot is hier uiteraard niet nodig. Het gebruik van tussentaal wordt hier verantwoord door de expressieve functie van de vertaling.

DUIITS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
Wenn keiner an dich denkt, deine Mutter denkt an dich. Hans Weinsheime(r) 1944	Als niemand aan je denkt, denkt je moeder aan jou. Hans Weinsheime(r) 1944	Al denkt niemand aan je, je moeder zal je nooit vergeten.. Hans Weinsheime(r) 1944

Hier speelt het tijdsverschil de vertaler parten door de onbereikbaarheid van de originele auteur. Het is een filosofische uiting, een tekstje met een referentiële functie dus, maar wel van het operationele type. Bij de letterlijke vertaling kan men opteren

voor een woord-voor-woordvertaling. Historici kunnen er dan eventueel een eigen interpretatie aan geven. Bij de vrije vertaling mag de vertaler binnen de grenzen van de objectiviteit een eigen interpretatie geven aan de brontekst. Met deze vertaling wordt er niet afgedaan aan de betekenis, met andere woorden er gaat geen cruciale informatie verloren en er wordt ook niets toegevoegd. Toch is de boodschap duidelijk voor het doelpubliek van de vertaling.

DUITS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
Alles geht vorüber darum Kopf Hoch	Alles gaat voorbij daarom kop omhoog	Alles gaat voorbij, dus kop op
Kopf hoch, wenn's auch schwer fällt.	Kop omhoog, ook wanneer het moeilijk gaat	Kop op, al is het nog zo zwaar

Deze teksten hebben een referentiële, maar ook appellatieve functie. Het lijkt wel een oproep te zijn aan medegevangenen of toekomstige lezers. Het teksttype is operatief, maar de uitdrukking 'Kopf hoch' is door zijn vorm ook van het expressieve type. De letterlijke vertaling is opnieuw een woord-voor-woordvertaling, omdat het de boodschap goed overbrengt en de functie vervult. De vrije vertaling mag het appellatieve karakter benadrukken. Hier heb ik dus een uitdrukking gebruikt, 'kop op'. Het is eveneens mogelijk om interpunctie aan te vullen, een uitroepteken bijvoorbeeld, maar dit kan te ver reiken. De getrouwheid aan de brontekst kan geschaad worden als emoties overdreven worden. Bij historische vertaling is het beter om objectiever te blijven en de vertaling transparant te houden, dan veronderstellingen in de vertaling op te nemen die het origineel niet respecteren.

DUITS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
Ich möchte nach Hause	Ik wil naar huis	Ik wil hier weg
Wenn andere Zeugen kommen, dann müssten sie mal so laufen, wie	Als andere getuigen komen, dan zouden zij ook eens zo moeten	Als andere getuigen komen, moeten ze eens zo lopen als ik nu.

ich heute laufen muss.

lopen als ik nu.

Deze zinnen hebben problemen van een grammaticale aard. Ze hebben een referentiële functie en is van het operatieve type. Dit betekent dat hij emoties en gedachten uitdrukt met een eenvoudige structuur. 'Möchte' is een conjunctief van het modaal werkwoord 'mögen', 'müssten' van het modaal werkwoord 'müssen'. De *Konjunktiv II* drukt in het Duits een irreële wens, hoop of beleefdheid uit (Duden, 2015). Kijkend naar de context is de laatste optie hier niet van toepassing. Door de grote, temporele afstand is het de taak van de vertaler om uit de context af te leiden wat hier nu precies bedoeld wordt. De 'irreële wens of hoop' lijkt me hier eerder gepast. Bovendien heeft deze laatste eigenlijk dezelfde waarde als een indicatief. Er is dus geen reden om in het Nederlands een voorzichtigheidsmodaliteit met bijvoorbeeld 'zouden' te gaan gebruiken, aangezien het werkwoord de waarde van een indicatief heeft.

De eerste zin kan erg duidelijk vertaald worden met 'Ik wil hier weg'. Dit is de meest logische optie, aangezien dat de gedachte is die elke gevangene zou hebben in dit soort situatie. Als de vertaler er voor kiest om meer aandacht te geven aan de wanhoop van de situatie, kan er eventueel ook 'Ik wou dat ik naar huis mocht' of 'Kon ik maar naar huis' van gemaakt worden. Dit gaat echter vrij ver en is een doorgedreven interpretatie waardoor de getrouwheid aan de brontekst in gevaar komt. De vrije vertaling is iets krachtiger geworden dan de letterlijke, aangezien hier de focus lag op het operatieve, emotionele karakter van de brontekst.

Bij de tweede inscriptie kan er wel een hulpwerkwoord gebruikt worden in de letterlijke vertaling. De *Konjunktiv II* van het werkwoord müssen drukt hier namelijk iets uit wat na te streven of zeer wenselijk is (Duden, 2015). De gevangene wil dat volgende generaties ook beseffen wat hij of zij geleden heeft. Omdat de vrije vertaling die emotie optimaal moet uitdrukken, is het naar mijn mening beter om het hulpwerkwoord weg te laten. De indicatief van 'moeten' in combinatie met 'eens' drukt ook dit 'wenselijke' aspect uit.

DUITS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
Gottes Mühlen mahlen langsam, aber sicher!!!	Gods molen maalt langzaam maar zeker!!!	Langzaam maar zeker zet God het je betaald!!!

Deze inscriptie heeft een expressieve functie en is van het expressieve type. Dit wilt zeggen dat de vorm, een spreekwoord, bijdraagt tot de emotie die wordt uitgedrukt. Het grote probleem voor de vertaler is de eigenheid aan cultuur en in sommige gevallen ook aan taal van spreekwoorden. Ze zijn een *cultureme* op zich. Dit kwam ook al voor bij de vertaling van humor. Humor heeft namelijk vaak een dubbele betekenis wat de humor net grappig maakt. Bij spreekwoorden is dit niet anders. De dubbele betekenis van een spreekwoord is de essentie van de moraal of wijsheid die ze overbrengt.

Hier is het opnieuw de vraag of in de letterlijke vertaling een woord-voor-woordvertaling gebruikt kan worden. In dit geval denk ik dat dit zeker mogelijk is door de vrij duidelijke betekenis van de uitdrukking. Zo blijft de eigenheid van de *cultureme* bewaard, maar gaat de betekenis ook niet helemaal verloren, wat wel zo zijn bij een generaliserend of verklarend equivalent. Eventueel kan er in de letterlijke vertaling een voetnoot bij geplaatst worden, maar hier ben ik zelf geen voorstander van.

In de vrije vertaling is deze strategie uitgesloten, aangezien de boodschap optimaal moet overgebracht worden. De vertaler heeft hier de optie om een *equifunctional translation* te gebruiken, met equivalenten die de brontekst volledig doen verdwijnen. Dit moet dan een Nederlands spreekwoord zijn dat dezelfde betekenis heeft en dus dezelfde functie uitoefent als dat in de brontekst. Het contact met de brontekst mag echter in geen geval volledig verloren gaan, aangezien historische vertaling steeds transparant blijft. De vertaler zou ook kunnen kiezen voor een *heterofunctional translation*, waarbij de functie of het type van de vertaling veranderd wordt. Zo zou hier de expressieve functie kunnen veranderd worden in een appellatieve, zodat de vertaling ook een operatief teksttype mag zijn. In dit geval moet er geen spreekwoord gebruikt worden, maar kan het ook een uitroep zijn zoals 'Ooit zal God jullie straffen' of 'Ooit zal God jullie laten boeten'. Het effect van het spreekwoord en de 'wijsheid' die het impliceert verdwijnt dan wel weg. De laatste optie, een *homologous*

translation, bewaart de vorm en de originaliteit van de brontekst met vormelijke equivalenten in de doelttekst die de link met de brontekst bewaren. Dit is het meest wenselijk voor de historische vertaling, omdat ze het dichtste bij de brontekst staat. Ik heb ervoor gekozen om dit toe te passen door de 'langzaam maar zeker' en 'God' te behouden en een Nederlandse uitdrukking in te voegen die hetzelfde overbrengt op het doelpubliek. Dit is een eerder generaliserende vertaling, maar behoudt wel de emotionele lading en een stuk van de vorm.

DUITS	DOCUMENTARY	INSTRUMENTAL
17.4.44 Wegen einer Dummheit zu Tode gehetzt von der Gestapo	17.4.44 Door een stommiteit de dood in gejaagd door de Gestapo	17.4.44 Door een stommiteit de dood in gejaagd door de Gestapo
Die Gestapo besteht aus lauter Sadisten.	De Gestapo bestaat louter uit sadisten.	De Gestapo bestaat louter uit sadisten.
Ich liebte niemals noch so sehr das Leben.	Ik heb nog nooit zo van het leven gehouden.	Ik heb nog nooit zo van het leven gehouden.
Kämen doch die Amerikaner!!!	Kwamen de Amerikanen nu maar!!!	Kwamen de Amerikanen nu maar!!!
Hier werden Löwen und Tiger gebenticht.	Hier worden leeuwen en tijgers getemd.	Hier worden leeuwen en tijgers getemd.
Ja, hier ist alles dran, nur keine Handbremse	Ja, hier is alles behalve een handrem	Ja, hier is alles behalve een handrem
Als ein Ochse einen Wagen voll mit Mist	Als een os een wagen vol met mest	Als een os in een wagen vol met mest
Mir ist es bitter kalt und ich habe Hunger, dass ich vor Kälte und Hunger seit Wochen nicht mehr schlafen kann und dann noch der furchtbare Angriff am	Ik heb het ijskoud en ik heb honger, zodat ik door de kou en de honger al weken niet meer kan slapen en dan nog de vreselijke aanslag op 27/9 11 uren	Ik heb het ijskoud en ik heb zoveel honger. Door de kou en de honger kan al weken niet meer slapen. En dan nog die vreselijke aanslag op 27/9. 11

<p>27/9. 11 Uhr in verschlossener Zelle, dass kann ein schwacher Mensch einfach nicht mehr mitmachen. Aber Herr Krug ich bin trotz allem noch stark und kämpfe weiter für unseren Führer u. für Deutschland. Frau E. Köllmann</p>	<p>in een gesloten cel, dat kan een zwak mens gewoonweg niet aan. Toch ben ik ondanks alles nog sterk meneer Krug en vecht ik voort voor onze Führer en voor Duitsland. Mevrouw E. Köllmann</p>	<p>uren in een gesloten cel dat kan een zwak mens gewoonweg niet meer aan. meneer Krug, ondanks alles ben ik nog sterk en blijf ik vechten voor onze Führer en voor Duitsland. Mevrouw E. Köllmann.</p>
<p>Stunden vergehen wie Jahre u. der Raum kennt nur Seufzer das Lachen weicht bei diesem Gram die Sonne scheint hier nicht mehr Wann nimmt diese Qual eine Ende?</p>	<p>Uren gaan voorbij als jaren en de kamer kent enkel verzuchting het lachen vergaat bij deze ellende de zon schijnt hier niet meer Wanneer komt er een einde aan deze kwelling?</p>	<p>Uren lijken wel jaren en de kamer kent enkel verzuchting het lachen vergaat bij deze ellende de zon schijnt hier niet meer Wanneer is deze kwelling voorbij?</p>

Al deze inscripties zijn samengenomen in dezelfde categorie, omdat er weinig tot geen verschil is tussen de letterlijke en vrije vertaling. Deze inscripties hebben erg verschillende functies, namelijk referentieel, expressief en fatisch. Ze zijn echter geen van allen van het expressieve type, waardoor hun structuur makkelijk over te brengen is in het Nederlands. Het zijn korte zinnen met zo goed als geen problemen die in de historische vertaling aan bod zouden kunnen komen. De letterlijke vertalingen zijn bijna woord-voor-woordvertalingen. De vrije vertalingen werden vooral aangepast op het vlak van structuur om de leesbaarheid te vergemakkelijken of aangenamer te maken. Hier primeert dus de accuraatheid van de vertaling.

2.3.5 Algemene bevindingen bij de vertalingen

In het algemeen zijn de vooropgestelde problemen uit de literatuurstudie en de enquêtes ook naar voren gekomen bij de vertaling van de inscripties. Vooral *culturemes* en het gebrek aan achtergrondinformatie door de temporele afstand waren veel voorkomende problemen. Hierbij hoort ook tijdsgebonden taal. In de poëtische inscripties was behoud van rijm de grootste moeilijkheid. Hier is gebleken dat de vrije vertaling zich hier het best toe leent. Expressieve teksttypes blijken moeilijk om te behouden in een letterlijke vertaling. Zo ook bij de humoristische inscripties, waar de humor niet verloren gaat in de letterlijke vertaling, maar wel sterk verzwakt doordat ze niet aangepast werd naar de doelcultuur. Verder doken er grammaticale en structurele problemen op.

Om het evenwicht tussen *adequacy* en *acceptibility* te behouden, blijkt een vrijere vertaling de beste optie te zijn. Deze helt door het historisch karakter van de vertaling steeds licht over naar de kant van de getrouwheid. De letterlijke vertaling is echter in vele gevallen niet acceptabel voor het grotere publiek, maar dat werd ook niet vereist door haar functie.

3. Conclusie

Het doel van deze masterproef was om een plan van aanpak uit te werken voor de vertaler die te maken krijgt met historische bronteksten. Dit plan is tot stand gekomen aan de hand van een literatuurstudie, praktijkervaring van professionele vertalers en een eigen ervaring met historisch materiaal in de casestudy. De conclusie hierbij is dat er geen universeel plan kan opgesteld worden die op elke historische tekst van toepassing is. De vertaler kan echter wel stappen ondernemen die hem helpen om bepaalde keuzes te maken tijdens het vertaalproces.

Het eerste kernbegrip is context. De intralinguale vertaling van de brontekst is een cruciaal punt dat het hele vertaalproces zal bepalen. De vertaler moet zich bewust zijn van de omstandigheden waarin de historische tekst is ontstaan. De actor of het exacte tijdstip zijn hier vaak ontbrekende factoren die het vertaalproces zullen bemoeilijken. Dit maakt de tekst echter niet onvertaalbaar. Daarnaast moet hij ook de functie en het teksttype van het tekstueel materiaal zien te bepalen. Als de functie niet helemaal duidelijk is, kan de vertaler hier een eigen begrip aan geven binnen de grenzen van de functie die de vertaling zal uitoefenen.

Het tweede kernbegrip is dan ook de *skopos*, ofwel de functie. Historische vertalingen gebeuren het best vanuit een functionalistisch standpunt, omdat de functie de vertaler bepaalde grenzen zal opleggen die hem helpen bij het vertaalproces. Dit wil zeggen dat de functie zal bepalen hoe letterlijk of hoe vrij de brontekst mag vertaald worden. Het is echter wel zo dat de vertaler de transparantie van de vertaling in het oog moet houden. De brontekst mag nog doorschijnen in de vertaling en in geen geval lezen als een hedendaagse tekst. Hij moet echter ook de voorwaarden van de vertaling in het oog houden, de intertekstuele relatie is namelijk steeds ondergeschikt aan de intratekstuele coherente en de *skopos*.

Het derde kernbegrip is analyse. De vertaler moet zich al van bij de intralinguale vertaling bewust zijn van de problemen die een historische vertaling zal opleveren. Problemen die frequent voorkomen, zijn cultuur- en tijdsgebonden semantiek, een gebrek aan achtergrondinformatie en een opgelegde of onbewuste norm. Daarnaast zijn er problemen specifiek aan de typologie van de tekst. Om een oplossing te

vinden kijkt hij naar de functie van de vertaling, die niet steeds hetzelfde is als de brontekst en houdt hij de hierboven vermelde voorwaarden in het oog.

Dit plan van aanpak werd in de casestudy in de praktijk omgezet. Het heeft me geholpen om de keuzes die ik gemaakt heb te verantwoorden en beide strategieën, *instrumental* en *documentary translation*, uit te testen. Beiden waren aangepast aan hun functie en leenden zich daar erg goed toe. Als de vertaler dit plan volgt, is de kans groter dat er een correcte vertaling ontstaat die de boodschap optimaal overbrengt en de vertaling tot haar recht laat komen in haar eigen functie. Er is echter nog geen algemene strategie vastgesteld die op alle historische teksten van toepassing zou kunnen zijn, wat vanuit functionalistisch standpunt ook niet kan. Er zijn wellicht andere standpunten die een algemene strategie of methodologie wel de moeite waard vinden om te onderzoeken.

Nawoord

In dit nawoord zou ik graag mijn persoonlijk ervaring met deze masterproef delen. Ik heb namelijk ongelooflijk veel bijgeleerd over functionalisme en over mijn eigen vertaalproces. Ik ga deze ervaringen dan ook toepassen in alle toekomstige vertaalprojecten. Ook het belang van het historische materiaal, in eender welke vorm, en het respect waarmee we het moeten behandelen zijn me duidelijk geworden. Hier is ook een klein dankwoord gepast, namelijk voor mijn promotor, mevrouw Roggen, die de aanzet heeft gegeven voor deze proef. Ook haar inbreng in de vertalingen en het vertaalproces waren van grote waarde. Daarnaast hebben ook enkele leden van de BKVT en het forum GentVertaalt erg bruikbare suggesties gedaan tijdens de vertaling en bovendien ook de vragenlijst ingevuld, waarvoor erg veel dank. Ten slotte wil ik nog mevrouw Linden bedanken voor het meelezen in de hoop dat deze proef een andere kijk kan geven op historische vertaling.

Referentielijst

Adams, W. P. (1999). The Historian as Translator: An Introduction.

The Journal of American History, Vol.85(4), 1283-1288. doi:10.2307/2568252

Ade. (2015, 25 april). In *Duden Online Wörterbuch*.

Al-Jabri, S. (2013). Intercultural Literary Exchange: Translation of Poetry between The 'Self' and The 'Other'. *Babel*, Vol.59(4), 445-459.

doi:10.1075/babel.59.4.04jab

Apelkvist, A. (2012). Wortwörtliche Übersetzungen von Idiomen aus dem Schwedischen ins Rumänische. *Germanistische Beiträge*, Vol.30, 231-245.

Geraadpleegd via <http://reviste.ulbsibiu.ro/gb/>

Ben Zid, M.J. (2014). Memes of Translation Revisited: From Translating Poetry to 'Poeming' Translation. *Theory and Practice in Language Studies*, Vol.4(10), 2026-2032. doi:10.4304/tpls.4.10.2026-2032

Brownlie, S. (2013). Translation and the (de)construction of memory in a network of great historical documents. *Translation Studies*, Vol.6(1), 48-63.

doi:10.1080/14781700.2012.727632

Chesterman, A. (1997). *Memes of Translation*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins

Cheung, M. (2012). The mediated nature of knowledge and the pushing-hands approach to research on translation history. *Translation Studies*, Vol.5(2), 156-171. doi:10.1080/14781700.2012.663599

Ferré, P., García, T., Fraga, I., Sánchez-Casas, R. & Molero, M. (2010). Memory for emotional words in bilinguals: Do words have the same emotional intensity in

the first and in the second language? *Cognition and Emotion*, Vol.24(5), 760-785. doi: 10.1080/02699930902985779

Hernández, L. (2012). *La traducción histórica – Estudio de las relaciones diplomáticas entre España y Gran Bretaña durante los años 1729 a través del Asiento de Negros* (doctoraat). Universidad de Las Palmas de Gran Canaria, Gran Canaria, Spanje. Geraadpleegd via <http://acceda.ulpgc.es/xmlui/handle/10553/9704?show=full>

Jones, F. (2011). *Poetry Translating as Expert Action*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins

Juric, R.S. & Zancovich, S. (2010). Intercultural communication in the translation of history texts. *Methodological Horizons*, Vol.5(1), 31-44. Geraadpleegd via http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=92382

Kharmandar, M. & Karimnia, A. (2013). The fundamentals of constructing a hermeneutical model for poetry translation. *Procedia*, Vol.70, 580-591. doi: 10.1016/j.sbspro.2013.01.096

Lichte, M. (1997). *Kids im Nazi-Regime: Widerstand Jugendlicher gegen den Nationalsozialismus*. Geraadpleegd op 4 maart 2015 via <http://www.shoahproject.org/widerstand/kids/shkids4.htm>

Low, P.A. (2011). Translating jokes and puns. *Perspectives: Studies in Translatology*, Vol.19(1), 59-70. doi:10.1080/0907676X.2010.493219

Merrill, S. & Hack, H. (2012). Exploring hidden narratives: Conscript graffiti at the former military base of Kummersdorf. *Journal of Social Archaeology*, Vol.13(1), 101-121. doi:10.1177/1469605312455762

Meschonnic, H. (2011). *Ethics and Politics of Translating*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.

Nord, C. (1997). *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Toury, G. (2012). *Descriptive Translation Studies – and beyond*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.

Vagle, W. (2006). Interpreting and explaining historical texts – is it possible?. *Nordicom Review, Vol.27(2)*, 205-227. Geraadpleegd via <http://www.nordicom.gu.se/en>

Walter, B. (2002). The task of the translator. In Bullock, M. & Jennings, M. (eds.), *Selected Writings Volume 1 1913-1926* (pp. 253-263) (5^e druk). Londen: The Belknap Press of Harvard University Press.

Zachchial, M. (2012). *Volksliederarchiv*. Geraadpleegd op 14 mei 2015 via <http://www.volksliederarchiv.de/kinderreime-917.html>

Zachchial, M. (2012). *Volksliederarchiv: Macht auf das Tor*. Geraadpleegd op 14 mei 2015 via <http://www.volksliederarchiv.de/lexikon-143.html>.

Bijlagen

Vragenlijst voor de vertalers van de inscripties in de 'Kölner Gestapogefängnis'.

Fragenliste für die Übersetzer der Wandinschriften des Kölner Gestapogefängnisses

1. Für welche Übersetzungsstrategie haben Sie sich entschieden? Wörtliche, funktionalistische, exotisierende Übersetzung...?
2. Haben Sie Ihre Strategie während des Übersetzungsprozesses anpassen müssen?
3. Auf welche Probleme sind Sie beim Übersetzen der Wandinschriften gestoßen (z.B. die Übersetzung von Schimpfwörtern oder kulturgebundener Terminologie)?
4. Wie haben Sie diese Probleme gelöst?
5. Hat es nach Ihrem Gefühl irgendwann nicht genügend Information gegeben, um richtig übersetzen zu können?
6. Wussten Sie, dass der Originaltext neben der Übersetzung erscheinen würde? Wenn ja, haben Sie dadurch eine andere Strategie verwendet (z.B. weniger zensiert)?
7. Soll nach Ihrer Meinung Zensur in dieser Art Texte möglich sein (nämlich historische Zeugnisse)? Weshalb ja oder nein?
8. Haben Sie selbst überlegt, Ihre Übersetzung zu zensurieren? Wenn nicht, hielten Sie es einfach nicht für nötig oder finden Sie es nicht gestattet? Wenn ja, weshalb (z.B. wegen Kultur oder Religion)?
9. Kannten Sie das Zielpublikum vor der Übersetzung? Wenn ja, hat das Ihre Übersetzungsstrategie beeinflusst?
10. Finden Sie diese Textsorte einfach zu übersetzen? Das heißt, hatten Sie Probleme mit Treue zum Quelltext und zur Äquivalenz?

Vragenlijst bij de vertaling van historische teksten

1. Wat voor tekst heeft u vertaald en in welke talencombinatie?
2. Welke vertaalstrategie hebt u gekozen? Eerder letterlijk, functionalistisch, exotiserend,...?
3. Hebt u uw strategie aangepast tijdens het vertaalproces?
4. Welke problemen bent u tegengekomen bij het vertalen (bijvoorbeeld de vertaling van scheldwoorden of cultuurgebonden terminologie)?
5. Hoe hebt u bovenstaande problemen opgelost?
6. Hebt u ooit het gevoel gehad dat er niet genoeg informatie aanwezig was om te vertalen?
7. Werd de brontekst eveneens gepubliceerd? Zo ja, hebt u hierdoor op een andere manier vertaald (bijvoorbeeld minder gecensureerd)?
8. Vindt u dat censuur in dit soort teksten mogelijk moet zijn? Waarom wel/niet?
9. Hebt u zelf ooit getwijfeld om te censureren in uw vertaling?
Zo neen, deed deze situatie zich niet voor of vond u dit zelf niet nodig?
Zo ja, waarom (bijvoorbeeld omwille van eigen cultuur/religie)?
10. Kende u het doelpubliek van de vertaling?
Zo ja, had dit invloed op uw vertaalstrategie?
11. Vindt u dat deze tekstsoort gemakkelijk te vertalen is? M.a.w. hebt u problemen gehad met getrouwheid aan de brontekst en equivalentie?